

Ο ΑΤΕΡΜΟΝΟΣ ΕΜΦΥΛΙΟΣ

Ιστορία του τουρκικού κράτους
κοιτάζοντας από απέναντι

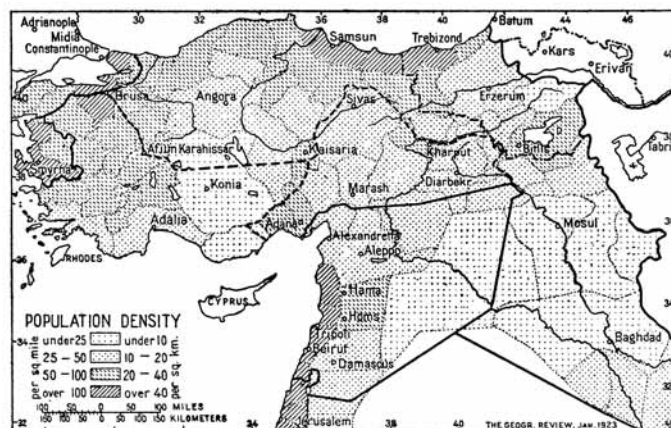
Δύομιση χρόνια πριν, σε περιστάσεις αναμφίβολα περισσότερο χαρμόσυνες από τις τωρινές, είχαμε πει μια γνώμη για τα βασικά χαρακτηριστικά του τουρκικού κράτους δίχως να γνωρίζουμε ακόμη καλά για τι πράγμα μιλάμε.¹ Θα θέλαμε τώρα να ξεκινήσουμε επαναλαμβάνοντας τον κατάλογο και συμπληρώνοντας ορισμένα ακόμη.

Το πρώτο που πρέπει να έχουμε κατά νου όταν μιλάμε για το τουρκικό κράτος, είναι ότι πρόκειται για το τελευταίο απομεινάρει ενός «μεγάλου ασθενούς», δηλαδή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Το καθεστώς του απομειναρίου σημαίνει ότι το τουρκικό κράτος κουβαλάει ιστορικές κληρονομίες αιώνων. Θετικές κληρονομίες και αρνητικές κληρονομίες. Στις θετικές κληρονομίες συγκαταλέγεται ο έλεγχος των στενών του Βοσπόρου και της θαυμαστής πόλης που τα διαφεντεύει εδώ και μιάμιση χιλιετία. Τα στενά του Βοσπόρου ίσως και να είναι ο σημαντικότερος τόπος του πλανήτη. Από εδώ ελέγχεται το χερσαίο πέρασμα από την Ευρώπη προς τη Μέση Ανατολή και την Ασία. Επίσης από εδώ η ρωσική αυτοκρατορία μπορεί να φτάσει στις θερμές θάλασσες και να αμφισβητήσει τη θαλάσσια κυριαρχία των αγγλοσαξόνων. Τα στενά είναι πέρασμα και μαζί φράγμα, το σημείο από όπου το τζίνι βγαίνει από το μπουκάλι και το σημείο από όπου ξαναμπαίνει στη θέση του.

Όπως αποδείχθηκε κατά τη διάρκεια των δύο παγκοσμίων πολέμων, η στρατιωτική υπεράσπιση των στενών δεν είναι και τόσο δύσκολη για εκείνον που τα κατέχει. Κατά περίεργο τρόπο μάλιστα, οι αδιαμφισβήτητες στρατιωτικές αρετές της γεωγραφίας του τόπου ωχριούν μπροστά στις πολιτικές του αρετές. Ο βασικός μοχλός υπεράσπισης των στενών είναι ακριβώς ότι όλοι μα όλοι θέλουν τον έλεγχό τους. Και είναι πρόθυμοι να κάνουν πάρα πολλά ώστε κανείς άλλος να μην αποκτήσει αυτόν τον έλεγχο. Κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, το τουρκικό κράτος κατόρθωσε να παραμείνει «ουδέτερο» και στο τέλος να καταγραφεί με τη μεριά των νικητών. Αυτό το κατόρθωμα, που γεμίζει ζήλια τους Έλληνες γιατί τους θυμίζει ότι η «γεωστρατηγική σημασία» των γειτόνων είναι δέκα φορές μεγαλύτερη της δικής τους, κατέστη δυνατό ακριβώς σείοντας επιδέξια και επί πέντε χρόνια το φόβητρο του ελέγχου των στενών μεταξύ των εμπόλεμων συμφερόντων Αγγλίας, ΕΣΣΔ, Γερμανίας και ΗΠΑ.²

Το κακό για το τουρκικό κράτος είναι ότι κάπου εδώ, στον έλεγχο των στενών, σταματούν οι θετικές κληρονομίες του «μεγάλου ασθενούς» και αρχίζουν τα προβλήματα. Πρώτα πρώτα, το «βασικό πλεονέκτημα» μπορεί να ειδωθεί και αντίστροφα. Ότι όλος ο κόσμος θέλει τα στενά πάει να πει ότι η εξωτερική πολιτική του τουρκικού κράτους είναι ένα διαρκές πολύπλευρο πρόβλημα.

Όλοι μα όλοι, από τις μεγάλες δυνάμεις μέχρι κάτι γειτονικά βαλκανικά και μεσανατολικά τσόλια, περιμένουν και ονειρεύονται κατά τη γνώμη τους, η διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είναι ένα έργο που παρέμεινε μισοτελειωμένο. Το πρόβλημα δεν θα ήταν ιδιαίτερος σοβαρό για ένα κανονικό καπιταλιστικό έθνος κράτος με ογδόντα εκατομμύρια πληθυσμού και τα στενά του Βοσπόρου για προίκα. Είπαμε όμως: η Τουρκία δεν είναι ένα «κανονικό καπιταλιστικό έθνος κράτος». Είναι το τελευταίο απομεινάρει του «μεγάλου ασθενούς». Αυτό σημαίνει ότι όσα για τους άλλους είναι δεδομένα, για το τουρκικό κράτος αποτελούν διαρκές ζητούμενο, με πρώτο-πρώτο εκείνο που όλοι οι άλλοι απολαμβάνουν δωρεάν και ονομάζεται εθνική και ιδεολογική συνοχή. Το τουρκικό κράτος, μπορεί σήμερα να διαθέτει έναν πληθυσμό ογδόντα εκατομμυρίων, αλλά αυτός ο πληθυσμός είναι χωρισμένος σε 49 διακριτές εθνοτικές ομάδες, σε αρκετά θρησκευτικά δόγματα με κυριότερα τους Σουνίτες και τους Αλεβίτες και φυσικά σε κοινωνικές τάξεις.³ Ακόμη χειρότερα, το τουρκικό κράτος είχε μια εξαιρετικά άσχημη αφετηρία στον κόσμο των καπιταλιστικών εθνών κρατών. Συγκεκριμένα, το 1920, μετά τη συνθήκη των Σεβρών, η περιοχή που σήμερα ξέρουμε ως Τουρκία ήταν όπως φαίνεται στον χάρτη του αμερικανικού περιοδικού Foreign Affairs:

Χάρτης 1: Η Τουρκία μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1920).⁴

Εδώ μπορούμε να διακρίνουμε την περιοχή της Σμύρνης που είχε πάει στους Έλληνες, την Κωνσταντινούπολη που βρισκόταν υπό «διεθνή έλεγχο», τη νότια Μικρά Ασία υπό Ιταλικό έλεγχο, ένα Αρμενικό κράτος βορειοανατολικά, τις «αυτόνομες κουρδικές περιοχές» νοτιοανατολικά και την τότε νεογέννητη Συρία στα Νότια, αρκετά πιο μπόλικη απ' όσο την ξέραμε προτού παραδώσει πνεύμα. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε διαμελιστεί όσο δεν

έπαιρνε άλλο. Οι Τούρκοι, λέγανε οι νικητές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, θα περιορίζονταν σε ένα κομμάτι της Ανατολίας γύρω από την Άγκυρα. Από την τουρκική σκοπιά η κατάσταση ήταν ο απόλυτος εφιάλτης.

Όπως όλοι ξέρουμε βέβαια, ο εφιάλτης δεν κράτησε πολύ. Το ελληνικό κράτος αποφάσισε ότι η ευκαιρία ήταν ανεπανάληπτη, ο ελληνικός στρατός όρμησε προς την Άγκυρα μόνο και μόνο για να επιστρέψει εντός ολίγων μηνών, εξίσου ορμητικά αν και πιθανόν λιγότερο συντεταγμένα. Το τουρκικό κράτος όπως το γνωρίζουμε σήμερα γεννήθηκε κατά τη διάρκεια εκείνης της απελπισμένης, αλλά τελικά νικηφόρας μάχης. Οι ουλές είναι ακόμη ορατές. Γιατί από τότε και μετά, για δεκαετίες, η μηδαμινή εθνική συνοχή και η ζηλευτή θέση έπρεπε να συνδυαστούν με κάποιου είδους καπιταλιστική ανάπτυξη. Το αποτέλεσμα ήταν χαρακτηριστικά τουρκικά.

Ξεκούραση; Ποια ξεκούραση; Θα φάμε ο ένας τον άλλον! Η δημιουργία του τουρκικού έθνους κράτους

Όπως ξέρουμε, ο θρίαμβος εναντίον του ελληνικού στρατού το 1922 πιστώθηκε κατά κύριο λόγο στον πρώην στρατηγό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας Μουσταφά Κεμάλ, που από το 1935 και μετά, όταν έγινε υποχρεωτικό οι Τούρκοι πολίτες να αποκτήσουν επίθετο, υιοθέτησε το «Ατατούρκ».⁵ Σήμερα ο Ατατούρκ θεωρείται από τους Τούρκους ο γεννήτορας του τουρκικού έθνους. Προτού όμως μετατραπεί σε ημίθεο, έπρεπε να το παλέψει σκληρά. Το 1922, λίγο πριν η ανακατάληψη της Σμύρνης δημιουργήσει τον γνωστό συνωστισμό στις αποβάθρες, η Halide Edip, πρώτη γυναίκα λογοτέχνης της Τουρκίας και έμπιστη του Ατατούρκ, τον ρώτησε αν σκεφτόταν να ξεκουραστεί λίγο μετά τα κατορθώματά του. Λέγεται πως ο Ατατούρκ απάντησε ξερά: «Ξεκούραση; Ποια ξεκούραση; Όταν τελειώσουμε με τους Έλληνες θα πολεμήσουμε αναμεταξύ μας, θα φάμε ο ένας τον άλλον».⁶

Οι καλύτερες προβλέψεις γίνονται από εκείνους που είναι σε θέση να κατασκευάζουν τα γεγονότα αυτοπροσώπως. Τα επόμενα χρόνια οι συγκρούσεις ακολούθησαν η μία την άλλη. Το αρμενικό «κράτος» που είχε δημιουργηθεί με τη συνθήκη των Σεβρών το 1920 διαλύθηκε από τον τουρκικό στρατό περίπου την ίδια στιγμή που διαλύονταν και οι Έλληνες. Οι «σύμμαχοι» ξεκουμπίστηκαν μετά από φιλικές παραιτήσεις και κάποιες σύντομες συγκρούσεις. Από τότε και μετά ο Κεμάλ Ατατούρκ έπρεπε να υπερισχύσει στο εσωτερικό του τουρκικού «έθνους» ενώ αυτό βρισκόταν υπό κατασκευή. Το έκανε όπως όλοι οι άνθρωποι της θέσης του. Συμμάχησε με ό,τι υπήρχε από τουρκική άρχουσα τάξη. Καθάρισε απομεινάρια τουρκικών ανταρτικών ομάδων που δεν αποδέχονταν την εξουσία του και μιλούσαν για «δικαιώματα των αγροτών» και άλλα παράξενα. Αντιμετώπισε απόπειρες δολοφονίας εναντίον του και τις χρησιμοποίησε για να εξοντώσει τους εχθρούς του πρώτα στο δικαστήριο και μετά στην αγχόνη. Κατέπνιξε με φωτιά και με σίδερο την πρώτη κουρδική εξέγερση στην ιστορία του νέου τουρκικού κράτους μεταξύ του 1924 και του 1925.

Καθώς όλα αυτά τα θεάρεστα λάμβαναν χώρα μεταξύ του 1923 και του 1930, το τουρκικό «έθνος» δημιουργούνταν. Ήταν ένα απαραίτητο εγχείρημα. Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος είχε σημάνει το τέλος των Αυτοκρατοριών. Στο εξής, τα έθνη κράτη, στημένα γύρω από την καπιταλιστική παραγωγικότητα και την εθνική ιδεολογία, θα μοιράζονταν τον πλανήτη αναμεταξύ τους. Για τους Τούρ-

κους το ζητούμενο ήταν βαρύ και σαφές. Αν ήθελαν να υπερασπιστούν τη ζηλευτή θέση τους ενάντια στους μνηστήρες των στενών έπρεπε και αυτοί να κατασκευάσουν το δικό τους έθνος κράτος. Το πρόβλημα ήταν ότι τους έλειπαν και τα δύο βασικά συστατικά. Η καπιταλιστική παραγωγή της νέας τους επικράτειας ήταν σχεδόν μηδαμινή. Η εθνική ιδεολογία ανύπαρκτη, ή ακόμη χειρότερα, υπήρχαν τόσες εθνικές ιδεολογίες, όσες οι δεκάδες εθνοτικές ομάδες της Ανατολίας.

Οι νέοι Τούρκοι ηγεμόνες ξεκίνησαν από τα βασικά, δηλαδή την ιδεολογία. Το κόμμα που θα συνθέτετε και θα εξέφραζε τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης ήταν ένα και μοναδικό, ονομάστηκε Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα. Η ηγεσία του και τα στελέχη του προέρχονταν στη συντριπτική τους πλειοψηφία από τον τουρκικό στρατό· ό,τι περισσεύε ήταν από την τουρκική άρχουσα τάξη των μεγάλων γαιοκτημόνων και των πρωτοεμφανιζόμενων βιομηχανικών καπιταλιστών. Με άλλα λόγια, το κράτος κυβερνούσαν από τις δύο μορφές του στρατού -την πολιτική και την στρατιωτική. Από το 1925 και μετά, το νέο κόμμα κατήργησε τις πολιτικοθησκευτικές οργανώσεις που ευδοκίμουςαν στην αυτοκρατορία, απαγόρευσε τις παραδοσιακές εθνικές ενδυμασίες με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την κατάργηση του φεσιού, αντικατέστησε το Αραβικό αλφάβητο με το λατινικό και το 1928 διαχώρισε το Ισλάμ από το κράτος. Η Τουρκία, με την εγγύηση του τουρκικού στρατού, έγινε το πρώτο μουσουλμανικό κοσμικό κράτος της Μέσης Ανατολής.

Όσο για το άλλο ζήτημα, δηλαδή την καπιταλιστική αναδιοργάνωση και την διαχείριση της εργατικής τάξης που πάει παρέα, το τουρκικό κράτος εξαρχής και αναγκαστικά υπήρξε εξίσου αδυσώπητο. Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Τουρκίας δημιουργήθηκε το 1919 στο Μπακού της Σοβιετικής Ένωσης. Η πρώτη του κίνηση ήταν να περάσει σε τουρκικό έδαφος, το 1921, ώστε να συμμετάσχει στον απελευθερωτικό πόλεμο και στη μετέπειτα δημιουργία του τουρκικού κράτους. Οι δυνάμεις του Κεμάλ τούς περίμεναν και τους εξόντωσαν μέχρις ενός. Κατά τα άλλα, η διοργάνωση της γιορτής της πρωτομαγιάς, που έλαβε χώρα το 1924 στην Άγκυρα ζητώντας οκτώωρο και Κυριακή αργία αντιμετωπίστηκε με τα όπλα, οι εργατικές εφημερίδες έκλεισαν και οι ηγέτες του εργατικού κινήματος μπήκαν φυλακή με το πρόσχημα της αντιμετώπισης της περίπου ταυτόχρονης κουρδικής εξέγερσης στα νοτιοανατολικά. Το 1931 ο Ατατούρκ ανέλυε την εργατική πολιτική του τουρκικού κράτους μπροστά στους υποψήφιους του Κόμματος ως εξής:

Μια από τις βασικές μας αρχές είναι να θεωρούμε τον λαό της τουρκικής δημοκρατίας, όχι ως χωρισμένο σε τάξεις, αλλά ως κοινότητα που υποδιαιρείται μεταξύ διαφόρων επαγγελματικών ενασχολήσεων όπως επιβάλλει ο καταμερισμός της εργασίας για την ζωή των ατόμων και της κοινωνίας (...) Η εργασία του καθενός είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ευημερίας των υπολοίπων αλλά και γενικότερα της κοινωνίας. Με αυτή την αρχή το κόμμα μας στοχεύει να εγκαθιδρύσει την κοινωνική ευταξία και αλληλεγγύη αντί του ταξικού ανταγωνισμού και να επιτύχει την αρμονική συνύπαρξη των διαφόρων συμφερόντων έτσι ώστε να μην βλάπτουν το ένα το άλλο.

Με αυτό το θεωρητικό υπόβαθρο, δηλαδή την δια νόμου απαγόρευση του ταξικού ανταγωνισμού, στα χρόνια που ακολούθησαν, το τουρκικό κράτος ασχολήθηκε με το στήσιμο της τουρκικής βιο-

μηχανίας και την αντιμετώπιση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 1929. Οι πρώτες βιομηχανικές εγκαταστάσεις στήθηκαν με σκληρό κρατικό προστατευτισμό και υπό κρατική ιδιοκτησία, μέσα από δύο πενταετή πλάνα που αντέγραφαν τα αντίστοιχα του σταλινικού καθεστώτος. Στο τέλος της διαδικασίας επιβολής δασμών στον εξωτερικό ανταγωνισμό, το τουρκικό κράτος μπορούσε να παράξει μόνο του ένα πλήθος χρήσιμων «ενδιάμεσων» αγαθών της καπιταλιστικής παραγωγής: τσιμέντο, ασάλι και σίδηρο, χημικά κλπ. Ταυτόχρονα, το τουρκικό κράτος επέβαλλε μπάτσους στον εσωτερικό ανταγωνισμό: οι απεργίες απαγορεύθηκαν, οι εργατικές οργανώσεις επίσης. Το 1938 απαγορεύθηκε μια και καλή «κάθε είδους ένωση ατόμων με βάση το ταξικό συμφέρον». Αν αναρωτιέται κανείς αν μπορούν τα πράγματα να γίνουν χειρότερα, η απάντηση είναι «να». Κατά τη διάρκεια του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου, το τουρκικό κράτος θέσπισε με νόμο διάφορες μορφές καταναγκαστικής εργασίας με θεαματικότερη τη νομοθεσία περί ορυχείων, σύμφωνα με την οποία οι άντρες άνω των 16 ετών που είχαν οποιοδήποτε εργάτη ορυχείου στην οικογένειά τους, γίνονταν υποχρεωτικά εργάτες ορυχείου.⁷

Ο Turgut Taylan, ένας από τους ελάχιστους Τούρκους αριστερούς που βρήκαμε να εμπνέεται από μελετημένη έχθρα κατά του κράτους του, θεωρεί πως τα όσα εξιστορήσαμε έως εδώ αποτελούν μια τουρκική ιδιομορφία, «μια αστική επανάσταση που δεν ήταν ταυτόχρονα και αστικοδημοκρατική επανάσταση». Εμείς από την άλλη, κοιτάζοντας από απέναντι, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι αυτή η ιδιαιτερότητα στην κατασκευή του τουρκικού έθνους κράτους ίσως να μην είναι και τόσο θεαματική, πολλές φορές μάλιστα μας θυμίζει την περίπτωση του ελληνικού κράτους.

Όπως και να 'χει: το τουρκικό κράτος γεννήθηκε στην εποχή του τέλους των αυτοκρατοριών, της κυριαρχίας του έθνους κράτους. Το βασικά του χαρακτηριστικά ήταν κληρονομιά από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Πρώτα η θέση του σε μια ζηλευτή περιοχή του πλανήτη. Έπειτα η ελάχιστη εσωτερική του συνοχή. Στα πολιτισμικά χάσματα μεταξύ των διαφόρων εθνοτήτων και τα θρησκευτικά χάσματα μεταξύ σουνιτών και αλεβιτών μουσουλμάνων, ήρθε να προστεθεί το ταξικό χάσμα που δημιουργούνταν από την επέκταση και επικράτηση των καπιταλιστικών σχέσεων της παραγωγής. Το μεγάλο έργο του τουρκικού κράτους ήταν ακριβώς ότι έπρεπε να επιβιώσει ως κρατική οντότητα, παρά τα προβλήματα εσωτερικής συνοχής και τις τεράστιες εντάσεις που γεννούσε η μετάβαση στον καπιταλισμό.

Οπότε το τουρκικό κράτος απέφυγε με κάθε τρόπο τη συμμετοχή του στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο γιατί προφανώς οποιαδήποτε συμμετοχή θα σήμαινε και το τέλος του, όχι για εξωτερικούς, αλλά για εσωτερικούς λόγους. Εν τω μεταξύ, επέδωσε να διατηρήσει τη στοιχειώδη κρατική και κοινωνική συνοχή με τον μοναδικό τρόπο που ήταν εφικτός, δηλαδή με την κρατική βία. Και όπως συμβαίνει πάντοτε με αυτά τα πράγματα, υπήρχε ένα βαρύ τίμημα για να πληρωθεί: απαγορεύοντας με τη βία κάθε δυνατότητα μη τουρκικής πολιτισμικής έκφρασης και κυρίως κάθε δυνατότητα εργατικής οργάνωσης, το τουρκικό κράτος παραιτήθηκε από το πλεονέκτημα που απολάμβαναν τα μεταπολεμικά καπιταλιστικά κράτη που έχουμε συνηθίσει να θεωρούμε «κανονικά», δηλαδή από τις τεράστιες μεσολαβητικές δυνατότητες της αριστεράς. Μέχρι το 1960, η τουρκική αριστερά ουδέποτε οργανώθηκε υπό νόμιμο καθεστώς, συνεπώς ουδέποτε κρατικο-

ποιήθηκε. Στην Τουρκία ποτέ δεν υπήρξαν αριστερά κρατικοδίαιτα σωματεία, ηγέτες του εργατικού κινήματος, «λογικά» εργατικά αιτήματα για να εκφραστούν, να μεσολαβηθούν και να ικανοποιηθούν. Το τουρκικό κράτος αναγκάστηκε να επιδιώξει την βραχυπρόθεσμη διατήρηση της συνοχής του στήνοντας, από την ίδρυσή του, έναν αδιάλλακτο κοινωνικό και ταξικό -πάντως εσωτερικό- πόλεμο. Ποτέ δεν έλυσε το ζήτημα της εσωτερικής του συνοχής - απλά το ανέβαλε ξανά και ξανά με τη βία. Αυτή η σκληρή αφετηρία καθόρισε τα όσα ακολούθησαν.

Χτισμένο σε μια νύχτα:

η εργατική τάξη περικυκλώνει τις τουρκικές πόλεις

Όπως ήταν λογικό, από το τέλος του Β' Παγκοσμίου και μετά, το τουρκικό κράτος άρχισε να νιώθει όλο και πιο αμήχανα. Παντού στον ανεπτυγμένο κόσμο, τα καπιταλιστικά έθνη κράτη στήνονταν γύρω από την φορντική αλυσίδα συναρμολόγησης, τη μεσολάβηση των συνδικάτων, τις ετήσιες απεργιακές τελετουργίες και τις στημένες «συλλογικές διαπραγματεύσεις». Στην Τουρκία από την άλλη, για τους λόγους που είδαμε παραπάνω, δεν υπήρχαν καν συνδικάτα και απεργίες.

Η φορντική αλυσίδα συναρμολόγησης πάντως, τα πήγαινε πολύ καλύτερα. Από το 1950 και μετά, η αμερικανική χρηματοδότηση του σχεδίου Μάρσαλ ξεκίνησε να ρέει για τους Τούρκους, όπως άλλωστε και για τους Έλληνες. Το αμερικανικό χρήμα χρησιμοποιήθηκε για την εμπορευματοποίηση του αγροτικού τομέα και το στήσιμο υποδομών, κυρίως δρόμων για τη μεταφορά των αγροτικών εμπορευμάτων από τις επαρχίες. Αλλά τα εμπορεύματα δεν ήταν το μόνο που κινούνταν στην μεταπολεμική Τουρκία. Η διάλυση των παραδοσιακών κοινωνικών σχέσεων στην τουρκική επαρχία απελευθέρωσε τεράστια ρεύματα αγροτών που κατευθύνθηκαν προς τις τουρκικές πόλεις. Παρόμοια φαινόμενα παρατηρήθηκαν και στην Ελλάδα, αλλά στην Τουρκία η κλίμακα υπήρξε πολύ μεγαλύτερη και το σοφό σχέδιο της αντιπαροχής δεν είχε ακόμη τύχει της προσοχής που του έπρεπε. Η στέγη στα αστικά κέντρα γρήγορα άρχισε να σπανίζει. Οι μετανάστες αγροτικής προέλευσης, στοιβάχτηκαν σε παράγκες που έχτιζαν μόνοι τους εκεί όπου κανείς δεν επιθυμούσε να μείνει. Οι παράγκες χτίζονταν με την κρατική ανοχή, πολλές φορές μέσα σε μια νύχτα, ώστε να αποφύγουν την άμεση κατεδάφιση. Οι τεράστιες παραγκουπόλεις που γρήγορα άρχισαν να περικυκλώνουν τις τουρκικές πόλεις πήραν το όνομά τους από αυτή την αλαφιασμένη νυχτερινή οικοδόμηση. Ονομάστηκαν Γκετζέκοντου [Gecekondu], που στην κυριολεξία του σημαίνει «χτισμένο σε μια νύχτα».

Τυπικό αποτέλεσμα από την μπάρα της γνώσης με ψάξιμο Gecekondu > images. Έχει και πάνω στο λόφο μπόλικα, αλλά δεν ξέρουμε αν φαίνεται στο ασπρόμαυρο.

Τα Γκετζέκοντου ήταν ιδιόμορφα μέρη. Ο πληθυσμός τους μετρούνταν σε εκατομμύρια, αρχικά νέων ανδρών και λίγο αργότερα ολόκληρων οικογενειών. Ήδη από το 1970, το 50% του πληθυσμού της Ισταμπούλ, το 50% του πληθυσμού της Σμύρνης το 70% του πληθυσμού της Άγκυρας και γενικώς *πάνω από το μισό του τουρκικού αστικού πληθυσμού* ήταν άνθρωποι που ζούσαν σε τέτοιες παραγκουπόλεις. Από την αρχή της αγροτικής μετανάστευσης, αυτό το τεράστιο πλήθος μετέφερε δίπλα στις τουρκικές αστικές συγκεντρώσεις ήθη, ιδεολογίες και συνήθειες από πολύ μακριά - και πολύ μακρινές από τις τουρκικές αστικές συνήθειες που οι ίδιοι οι Τούρκοι αρέσκονταν να αντιλαμβάνονται ως «Ευρωπαϊκές». Ο κοινωνιολόγος I. Yasa, που αποφάσισε να μελετήσει τα Γκετζέκοντου στα τέλη της δεκαετίας του '60, βρέθηκε αντιμέτωπος με μια κατάσταση που του φάνηκε από ξένη έως οπισθοδρομική. «Ο κάτοικος του Γκετζέκοντου», έγραφε,

από τη μια μεριά καλλιεργεί λαχανικά και δέντρα στον κήπο του, όπως έκανε παλιότερα στο χωριό του, και από την άλλη ελπίζει να πιάσει μια δουλειά στο εργοστάσιο.

Ο Yasa δεν ήταν ο μόνος που κατέγραψε την ζωή στα Γκετζέκοντου του τέλους της δεκαετίας του '60. Για λόγους που θα φανούν παρακάτω, σμήνη κοινωνιολόγων κατέφθασαν, μίλησαν, ρώτησαν, και μελέτησαν. Όλοι τους ανίχνευσαν παρόμοιες πρακτικές. «Σε κάποια από τα Γκετζέκοντου», έγραφε ο T. Yorukhan το 1968,

εκείνοι που φτιάχνουν το δικό τους ψωμί, που εκτρέφουν πουλερικά και αγελάδες και καλλιεργούν στον κήπο τους λαχανικά αποτελούν σημαντικές πληθυσμιακές ομάδες. Ο συγκεκριμένος τρόπος ζωής εκείνων που ήρθαν από το χωριό και ο τρόπος σκέψης που έφεραν μαζί τους, έως ότου αστικοποιηθούν, θα τείνει να μετατρέψει τις πόλεις σε αγροτικές περιοχές, ειδικά δεδομένου του μεγέθους των ρευμάτων που κατευθύνεται προς τις πόλεις. Η λεωφόρος Αναφαρταλάρ της Άγκυρας, όπου έως πρότινος βρισκόταν τα πολυτελέστερα καταστήματα, τώρα κυριαρχείται από το αγροτικό γούστο.

Οι ανήσυχοι Τούρκοι κοινωνιολόγοι της δεκαετίας του '60 ήλπιζαν ότι το «πρόβλημα του Γκετζέκοντου» θα «λυνόταν» αυτόματα από την επέλαση του τραίνου της προόδου, δηλαδή ότι οι κάτοικοι των παραγκουπόλεων θα μετατρέπονταν αυτομάτως σε «κανονικούς ανθρώπους». Φυσικά αποδείχτηκε ότι δεν ήταν καθόλου έτσι. Όπως έχουμε επισημάνει αρκετές φορές και με διάφορες αφορμές σε αυτό το περιοδικό, ο Μπενζαμέν Κοριά μάς έχει δώσει να καταλάβουμε ότι η «καλλιέργεια λαχανικών» και η «δουλειά στο εργοστάσιο» δεν είναι κατ' ανάγκη αντιθετικές. Ο Κοριά αποκαλεί «μπαντουστάν» τις περιοχές όπου οι μέθοδοι αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης παραμένουν «ακόμα και με τη βία αν χρειαστεί» προκαπιταλιστικές, ενώ οι ίδιοι οι εργάτες δουλεύουν με καπιταλιστικούς όρους. Το αποτέλεσμα, λέει ο Κοριά, είναι να κρατιούνται χαμηλά οι μισθοί, αφού ο καπιταλιστής πληρώνει πολύ λιγότερα τόσο για την άμεση (τροφή, κατοικία), όσο και για την έμμεση (εκπαίδευση, περίθαλψη) αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης των εργατών του. Φυσικά, για την ομαλή λειτουργία της όλης διαδικασίας, είναι απαραίτητο αυτοί οι διαφορετικοί τρόποι αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης να υποτιμούνται με κάθε ευκαιρία.⁸ Και μιας και μιλάμε για υποτίμηση των τρόπων αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης, εφόσον υπάρχουν, μπορούν να έλθουν στο στόχαστρο «οι γυναίκες των Γκετζέκοντου», όπου ο I. Yasa ανακάλυψε

μακριές κάλτσες με χωριάτικα σχέδια. Επίσης πολύ συχνά φοράνε πουλόβερ πάνω από το φόρεμα και καλύπτουν τα μαλλιά τους με μαντήλα. Το κυρίαρχο χρώμα είναι το κόκκινο· και γενικότερα όμως, προτιμούν τα λαμπερά και γυαλιστερά υφάσματα. Όλα αυτά ταιριάζουν με τη χωριάτικη παράδοση (...)

Όπως είδαμε, αυτά τα σύμβολα της τουρκικής πολυπολιτισμικότητας ήταν ήδη από το 1925 απαγορευμένα από το τουρκικό κράτος, άλλο ένα σημάδι υποτίμησης των κατοίκων των Γκετζέκοντου. Αλλά δεν ήταν μόνο αυτό. Η ανεπαρκής υγιεινή του σπιτιού, η ατομική καθαριότητα, οι συγγενικές σχέσεις που κρατιούνταν ισχυρές, τα οικογενειακά τραπέζια όπου όλοι κάθονταν καταγής γύρω από σοφά και όχι από τραπέζι, η παράξενη προφορά, όλα τους ήρθαν στο στόχαστρο, όλα τους ως σημάδια οπισθοδρόμησης. Οι ερωτήσεις των κοινωνιολόγων μετρούσαν την αστικοποίηση των κατοίκων των Γκετζέκοντου με ερωτήσεις όπως «Παρακολουθείτε κινηματογράφο; Συναυλίες; Θεατρικά έργα; Χρησιμοποιείτε μεικ απ; Βάφετε τα νύχια σας;».⁹

Η απάντηση ήταν «όχι» και παρέμεινε όχι για δεκαετίες. Αλλά όχι με τον τρόπο που φαντάζονταν οι Τούρκοι κοινωνιολόγοι, όχι με τον τρόπο της μουλαρίσιας προσκόλλησης στην «παράδοση» και την «οπισθοδρομικότητα». Εκείνο που δεν αντιλαμβανόταν ο Κοριά σχετικά με τα «μπαντουστάν» που ανακάλυψε να τρέφουν τις δυτικές μητροπόλεις στο τέλος της δεκαετίας του '70, ήταν ότι οι κάτοικοί τους ουδέποτε έμειναν ανέγγιχτοι από τις πολιτισμικές και ταξικές επιδράσεις του νέου τους περιβάλλοντος. Σε πολλές περιπτώσεις, ο «παρωχημένος» πολιτισμός τους μεταλλάχθηκε σε κάτι εντελώς διαφορετικό, τόσο από την κουλτούρα των πατεράδων τους όσο και από την κουλτούρα των αφεντάδων τους. Οι σχετικές ιστορικές περιπτώσεις που έχουμε ανακαλύψει έως τώρα, συνέβησαν κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του '60 και του '70, στην Ιταλία, στη Μεγάλη Βρετανία και στις ΗΠΑ. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, οι μετανάστες εργάτες που βρέθηκαν να τροφοδοτούν την αλυσίδα συναρμολόγησης και το κοινωνικό εργοστάσιο γύρω της, ανέπτυξαν γενιά τη γενιά νέα πολιτισμικά χαρακτηριστικά, οργανώθηκαν και χτύπησαν. Οι μέθοδοι και η εξέλιξη της επίθεσής τους εξαρτούνταν από το εκάστοτε συγκεκριμένο ιστορικό και πολιτισμικό πλαίσιο. Τα αποτελέσματα επίσης. Ειδικά στην περίπτωση της Τουρκίας, τόσο οι μέθοδοι όσο και τα αποτελέσματα υπήρξαν εξόχως θεαματικά.¹⁰

Straight outa Gecekonu:

Το τουρκικό '68 μεταξύ δύο πραξικοπημάτων

Το 1940 η Τουρκία είχε πληθυσμό 17.800.000. Μέχρι το 1977 ο πληθυσμός της είχε υπερδιπλασιαστεί στα 44.000.000. Το 44% αυτού του πληθυσμού ήταν κάτω των 15 ετών και οι υπόλοιπες ηλικίες από τα 15 έως τα 25 κατείχαν επίσης πολύ σημαντικό ποσοστό. Όπως είδαμε, ένα μεγάλο μέρος αυτού του πληθυσμού κατευθυνόταν από τα χωριά προς τα Γκετζέκοντου. Και εκεί έθρεφε ένα νέο είδος βιομηχανικής ανάπτυξης. Οι χωρικοί της πόλης, εκτός από την καλλιέργεια λαχανικών και την εκτροφή βοδιών, δούλευαν σε νέες βιομηχανίες. Όχι πια τεράστιες, όπως οι κρατικές χαλυβουργίες, οι τσιμεντοβιομηχανίες και τα ορυχεία που συνόδευαν τα τουρκικά «πενταετή πλάνα» του προπολεμικού κεμαλικού κράτους, αλλά νέες μικρότερες ιδιωτικές βιομηχανίες, που στήνονταν γύρω από αλυσίδες συναρμολόγησης και τειλορικές μελέτες χρόνων και

πουλούσαν τα προϊόντα τους κατά βάση στην εσωτερική αγορά. Η τουρκική βιομηχανία, που στήθηκε από το 1945 και μετά δίπλα στη δημιουργία της μεγάλης μάζας του τουρκικού προλεταριάτου, ήταν βιομηχανία «υποκατάστασης των εισαγωγών» και ιδιωτικής ιδιοκτησίας.

Χάρis τα χρήματα του σχεδίου Μάρσαλ, τους δασμούς του τουρκικού κρατικού προστατευτισμού και φυσικά το χαμηλό κόστος που εξασφάλιζαν τα νέα τουρκικά μπαντουστάν, η νέα τουρκική βιομηχανική αστική τάξη δεν τα πήγαινε καθόλου άσχημα. Από το 1950 και μετά, ο ρυθμός ανάπτυξης της τουρκικής βιομηχανίας κυμαινόταν σε επίπεδα μεταξύ 9 και 11%, ενώ και ο συνολικός ρυθμός ανάπτυξης ήταν μεταξύ 5 και 6%.¹¹

Η καπιταλιστική ευημερία των '50s αλλά τουρκικά δεν ήταν παράξενη. Σε ολόκληρο τον κόσμο, η καπιταλιστική παραγωγή ευημερούσε στημένη γύρω από την αλυσίδα συναρμολόγησης, τα μπαντουστάν κάθε είδους και τη συνδικαλιστική μεσολάβηση, αυτό που τώρα ξέρουμε ως «κείνσιανό κράτος σχέδιο». Μόνο που, για τους λόγους που ήδη είδαμε, στην περίπτωση του τουρκικού κράτους η συνδικαλιστική μεσολάβηση εξέλειπε. Το τουρκικό κράτος ήταν ένα μονοκομματικό κράτος που είχε δημιουργηθεί και υπήρχε με την εγγύηση του τουρκικού στρατού. Τα επιμέρους συμφέροντα στο εσωτερικό της τουρκικής αστικής τάξης έπρεπε να εκφράζονται από ένα μόνο κόμμα. Όσο για τα συμφέροντα της εργατικής τάξης, αυτά απλά δεν αποτελούσαν μέρος της πολιτικής ζωής. Η βία και η απαγόρευση ήταν τα μοναδικά εργαλεία αντιμετώπισης των εκατομμυρίων εργατών των Γκετζέκοντου που περιτοίχιζαν την ακμάζουσα τουρκική βιομηχανία.

Η πολιτική κρίση που προέκυψε είχε κατ' αρχήν την εστία της στο εσωτερικό της αστικής τάξης και κράτησε ολόκληρη τη δεκαετία του '50. Μέχρι το τέλος της δεκαετίας, στο μενού είχαν προστεθεί παράνομες εργατικές και φοιτητικές διαδηλώσεις και σχεδόν πλήρης ακυβερνησία. Το τουρκικό κράτος αντέδρασε με τον μόνο τρόπο που μπορούσε. Το πρώτο στρατιωτικό πραξικόπημα στην ιστορία της μεταπολεμικής Τουρκίας έλαβε χώρα στις 27 Μαΐου του 1960. Αντίθετα απ' ό,τι συμβαίνει με τα στρατιωτικά πραξικοπήματα, φαίνεται πως ετούτο εδώ ήταν μάλλον φιλικό προς την εργατική τάξη· στην πραγματικότητα επρόκειτο για μια προσπάθεια στησίματος της κείνσιανής ρύθμισης αλλά τουρκικά και από τα πάνω. Ο στρατός, πρώτα κανόνισε τη φυλάκιση ή και τη φυσική εξόντωση όσων εκπροσώπων του πολιτικού προσωπικού έκρινε σκόπιμο, μεταξύ των οποίων και ο πρωθυπουργός κύριος Μεντερές. Ταυτόχρονα κάλεσε φιλικούς φωτισμένους πανεπιστημιακούς να βοηθήσουν και προχώρησε στην κατάσχεση ενός νέου Συντάγματος. Το νέο Σύνταγμα ήταν ό,τι πιο «προοδευτικό» είχε εμφανιστεί στην Τουρκία από την ίδρυσή της. Επέτρεπε την λειτουργία πολλών κομμάτων, επέβαλλε τον διαχωρισμό των εξουσιών, αναγνώριζε την διοικητική αυτονομία των πανεπιστημίων και των κρατικών Μέσων Ενημέρωσης, κυρίως όμως προχωρούσε στην σχεδόν πλήρη νομιμοποίηση του εργατικού κινήματος. Ο «κομμουνισμός» παρέμενε παράνομος. Αλλά οι συλλογικές διαπραγματεύσεις, η δημιουργία σωματείων και κομμάτων και η διεξαγωγή απεργιών, όλα τους επιτράπηκαν με την ευγενή χορηγία του τουρκικού στρατού.

Οι απεργίες ξεκίνησαν αμέσως μόλις ο στρατός παρέδωσε την εξουσία στο νέο πολιτικό σύστημα και φαίνονται ποσοτικά στον παρακάτω πίνακα. Ας έχουμε βέβαια υπ' όψη ότι τα νούμερα που

παρατίθενται στον πίνακα θα πρέπει να τριπλασιαστούν· αν πιστέψουμε τον Mehmet Salah, για κάθε «νόμιμη» απεργία, διεξάγονταν δύο άγριες, εξαιτίας των δύστροπων προαπαιτούμενων που είχαν τεθεί για τις νόμιμες απεργίες.

Απεργίες στην Τουρκία (1963-1994)

Πίνακας 1: Απεργίες στην Τουρκία (1963 - 1994).¹²

Year	Strikes	Strikers	Days lost
1963	8	1,514	19,739
1964	83	6,640	238,161
1965	46	6,593	366,836
1966	42	11,414	430,104
1967	100	9,463	344,112
1968	54	5,179	175,286
1969	86	20,155	323,220
1970	72	21,150	220,189
1971	78	10,916	476,116
1972	48	14,879	659,362
1973	55	12,256	671,135
1974	110	36,628	1,109,401
1975	116	13,708	668,797
1976	58	7,240	325,830
1977	59	15,628	1,397,124
1978	87	9,748	426,127
1979	176	24,920	1,432,078
1980	220	33,832	4,298,413
1987	307	29,734	1,961,940
1988	156	30,057	1,085,057
1989	171	39,435	190,755
1990	458	166,306	1,188,091
1991	398	164,968	1,188,719
1992	98	62,189	158,545
1993	49	6,908	286,789
1994	36	4,782	104,869

Δίπλα στις «νόμιμες» και «άγριες» απεργίες του τουρκικού προλεταριάτου, ξεκίνησε και η δημιουργία της τουρκικής αριστεράς. Όπως παντού, η τουρκική αριστερά είχε ρεφορμιστικά και επαναστατικά κομμάτια, διασπάσεις και αντιδικίες. Τα ειδικά τουρκικά χαρακτηριστικά ήταν το τεράστιο μέγεθος της άκρας αριστεράς, η μαρξιστική - λενινιστική της κατεύθυνση, η φιλική ιδεολογική στάση σημαντικών κομματιών της προς τον στρατό (στο κάτω κάτω ο στρατός είχε κάνει το πραξικόπημα που τα νομιμοποίησε όλα) και η γοργή ριζοσπαστικοποίηση των πανεπιστημίων. Το «Τουρκικό Εργατικό Κόμμα» που ιδρύθηκε το 1961 ήταν ένα κόμμα που ψηφίζόταν περισσότερο από μικροαστούς παρά από εργάτες και ποτέ δεν ξεπέρασε το 3% στις εκλογές. Δίπλα του όμως, γεννήθηκε ένας κόσμος επαναστατικών νεολαϊστικών οργανώσεων.

Αυτές οι οργανώσεις είχαν κατ' αρχήν τις βάσεις τους στα πανεπιστήμια. Όταν όμως μιλάμε για φοιτητική άκρα αριστερά στην Τουρκία, δεν πρέπει να φανταζόμαστε κάτι σαν τα ΕΑΑΚ. Όπως είδαμε παραπάνω, μέχρι τη δεκαετία του '70, πάνω από το μισό του αστικού πληθυσμού της Τουρκίας είχε φτάσει να κατοικεί στα Γκετζέκοντου. Όπως έβλεπαν τα πράγματα οι κοινωνιολόγοι που τη δεκαετία του '70 μελετούσαν την παράξενη «ροπή της τουρκικής νεολαίας προς τη βία», αυτή η τεράστια αύξηση του πληθυσμού οργανωνόταν σε μια «αμβλεία κοινωνική πυραμίδα» και χαρακτηριζόταν από «μαζική αλλά περιορισμένου ύψους κινητικότητα». ¹³ Αυτό σε πιο ανθρώπινη γλώσσα σημαίνει ότι η τεράστια αύξηση του πληθυσμού και η εισροή προς τις πόλεις, σε συνδυασμό με την κείνσιανή στρόφη του τουρκικού κράτους άλλαξαν και τη δομή του τουρκικού φοιτητικού σώματος. Η δεύτερη γενιά των Γκετζέκοντου είχε σημαντική παρουσία μεταξύ των φοιτητών και, όπως αλλού

στον κείνισιανό καπιταλισμό, γρήγορα κατέκτησε την πολιτική ηγεμονία εντός των πανεπιστημίων.¹⁴ Το προϊόν αυτής της εξέλιξης, δηλαδή οι τουρκικές ακροαριστερές φοιτητικές οργανώσεις της δεκαετίας του '60, στο θεωρητικό πλαίσιο των οποίων βρίσκουμε «κάμποσο Λένιν, μπόλικο Στάλιν και ελάχιστο Μαρκούζε»,¹⁵ γρήγορα απέκτησαν χιλιάδες μέλη, κυριάρχησαν στην πολιτική και πολιτισμική ζωή των τουρκικών πανεπιστημίων, έκαναν τις πρώτες καταλήψεις πανεπιστημιακών σχολών (συνήθως σε περίοδο εξεταστικής), διαδήλωσαν ενάντια στον αμερικανικό 6^ο στόλο και τον αμερικανικό ιμπεριαλισμό, χτυπήθηκαν καθημερινά με τους φασίστες, έκαψαν το σπίτι του αμερικανού πρέσβη, εξέδωσαν δεκάδες έντυπα που πουλούσαν εκατοντάδες χιλιάδες αντίτυπα και με τρόπους που δεν γνωρίζουμε βγήκαν από τις πόλεις και άρχισαν να δημιουργούν προβλήματα στην αγροτική Τουρκία.

Δίπλα τους, η τουρκική εργατική τάξη γνώριζε τη δική της Άνοιξη. Οι συνδικαλισμένοι εργάτες τριπλασιάστηκαν από το 1963 έως το 1970 και έστησαν το πρώτο μη ρεφορμιστικό συνδικάτο τους το 1967. Το νέο συνδικάτο ονομαζόταν DISK (Συνομοσπονδία Επαναστατικών Εργατικών Σωματείων) και είχε τη βάση του στη «νέα τουρκική βιομηχανία που στήθηκε μετά το 1950», δηλαδή στα Γκετζέκοντου. Οι εργάτες γύρω από το DISK ξεκίνησαν ακόμη περισσότερες απεργίες, ανακάλυψαν την πρακτική της κατάληψης εργοστασίου και συνδέθηκαν με το φοιτητικό κίνημα. Το 1970, με δέκα καταλήψεις εργοστασίων σε εξέλιξη, η τουρκική κυβέρνηση αποφάσισε να απαγορεύσει το DISK. Η διαδήλωση διαμαρτυρίας που διοργανώθηκε στην Ισταμπούλ στις 15 Ιούνη είχε 150.000 συμμετέχοντες και κατέληξε σε συγκρούσεις που κράτησαν δυο μέρες, από τις οποίες προέκυψαν 3 νεκροί εργάτες και ένας νεκρός μπάτσος. Ακολούθησε η επιβολή στρατιωτικού νόμου στην Ισταμπούλ και τη Σμύρνη και εκατοντάδες στοχευμένες συλλήψεις ακροαριστερών συνδικαλιστών και φοιτητών. Οι πρώτες τουρκικές ακροαριστερές ένοπλες οργανώσεις εμφανίστηκαν τον Σεπτέμβριο της ίδιας χρονιάς. Το δεύτερο στρατιωτικό πραξικόπημα στην ιστορία της μεταπολεμικής Τουρκίας χρειάστηκε επτά ακόμη μήνες προετοιμασίας, έως τις 12 Μάρτη του 1971. Ήταν πολύ λιγότερο «φιλεργατικό» από το προηγούμενο.

Στρατηγική της έντασης I:

Το τουρκικό παρακράτος και το τέλος του κείνισιανού πειράματος

Ο Mehmet Salah, που το 1984, πιθανόν αυτοεξόριστος κάπου στην Ευρώπη, μας άφησε μια εξαιρετικά χρήσιμη ιστορία της τουρκικής άκρας αριστεράς στα αγγλικά, καταλήγει απορημένος. Δεν μπορεί να καταλάβει με ποιο τρόπο στα τέλη της δεκαετίας του '60 κάποιες εκατοντάδες νεολαίοι που «υπήρξαν τα καλύτερα στοιχεία της γενιάς τους με κάθε έννοια του όρου», κατέληξαν να στραφούν στον ένοπλο αγώνα. «Σε σύγκριση», μας λέει,

με άλλες καταδικασμένες προσπάθειες ένοπλου αγώνα που καταγράφηκαν σε άλλες χώρες, οι συνθήκες που θα νομιμοποιούσαν παρόμοιους προσανατολισμούς ήταν ανύπαρκτες στην Τουρκία. Οι μαζικές κινητοποιήσεις δεν διένυαν κάμψη, δεν υπήρχε ρεφορμιστικός - συνδικαλιστικός έλεγχος του συνδικαλιστικού κινήματος και η άκρα αριστερά δεν είχε μπλεχτεί με τους περιορισμούς της κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης. Στην Τουρκία του τέλους της δεκαετίας του '60, η ανυπαρξία ισχυρού ρεφορμιστικού κομμουνιστικού κόμματος, η αδυναμία της συνδικαλιστικής γραφει-

οκρατείας, το ξεδίπλωμα του μαζικού εργατικού κινήματος και η χρεοκοπία κάθε ρεφορμιστικού ρεύματος, όλα τους άνοιγαν τεράστιες προοπτικές για την ανάπτυξη μιας νεολαιίστικης πρωτοπορίας. Αγνοώντας όλες αυτές τις ευνοϊκές συνθήκες, η επαναστατική νεολαία υιοθέτησε τις πρακτικές του ένοπλου αγώνα. Ήταν ένας προσανατολισμός που κατέληξε στη βαριά ήττα μιας ολόκληρης γενιάς και άφησε βαθιά σημάδια στην επόμενη (...).¹⁶

Εμείς, μιλώντας από απέναντι και τριάντα χρόνια μετά, θα λέγαμε ότι το πρόβλημα ήταν ακριβώς αυτές οι «ιδανικές συνθήκες». Όπως είδαμε, στην Τουρκία, η προσπάθεια να στηθεί μια κείνισιανή ισορροπία χρειάστηκε στρατιωτικό πραξικόπημα. Και όπως ήταν αναμενόμενο, απέτυχε να στήσει τους απαιτούμενους μηχανισμούς μεσολάβησης. Πώς αλήθεια να βρεθεί ένα «μαζικό ρεφορμιστικό κομμουνιστικό κόμμα» σε μια χώρα όπου ουδέποτε υπήρξε κομμουνιστικό κόμμα; Πώς να βρεθεί «συνδικαλιστική γραφειοκρατία» σε μια χώρα όπου ουδέποτε υπήρξε συνδικαλισμός; Πώς να λειανθούν οι εντάσεις, πώς να μεσολαβηθούν τα συμφέροντα, πώς να αντιγραφούν μέσα σε δύο χρόνια οι κολοσιαίες κατασκευές κοινωνικής μηχανικής του δυτικού καπιταλισμού των '60s από ένα κράτος που καμία εμπειρία δεν είχε από τέτοια πράγματα; Ότι το τουρκικό '68 αναδύθηκε σαν αδιάλλακτος ταξικός πόλεμος δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει. Γιατί πάνω σε αυτή την ιδέα είχε στηθεί το τουρκικό κράτος από κατασκευής του. Όσο για την αδιαλλαξία αυτού του πολέμου, θα πρέπει να στραφούμε, όχι στο τουρκικό κίνημα, αλλά στις κρατικές δομές που στήθηκαν εναντίον του. Στην τουρκική άκρα δεξιά και στο «μεγαλύτερο φασιστικό κόμμα του μεταπολεμικού κόσμου».

Το περί ου ο λόγος λεγόταν Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης. Αλλά όχι από την αρχή. Ο ηγέτης του Αλπαρσλάν Τυρκές [Alparslan Türkeş] ήταν συνταγματάρχης του τουρκικού στρατού, θαυμαστής του Αδόλφου Χίτλερ, βαθύς γνώστης του *Mein Kampf* και κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου υπήρξε «σύνδεσμος των Γερμανών ναζί με το τουρκικό κράτος» και αργότερα αξιωματικός - σύνδεσμος του τουρκικού στρατού με τις ΗΠΑ.¹⁷ Ο Τυρκές συμμετείχε στο πραξικόπημα του 1960, αλλά λίγους μήνες μετά οι υπόλοιποι πραξικοπηματίες τον απέπεμψαν με το μαλακό ως υπερβολικά ακροδεξιά για τα γούστα τους. Έπειτα από μια σύντομη περίοδο στρατιωτικών αποστολών στο εξωτερικό που ισοδυναμούσαν με ήπια εξορία (στρατιωτικός ακόλουθος στο Νέο Δελχί), ο Τυρκές παράτησε τον στρατό για να ασχοληθεί με την «πολιτική». Εισήλθε στο ήδη ακροδεξιά «Ρεπουμπλικανικό Αγροτικό Εθνικό Κόμμα» και το 1965, έπειτα από κάποιες εύκολες εσωτερικές μάχες, ανέλαβε την ηγεσία του.

Το κόμμα του Τυρκές μετονομάστηκε σε «Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης» το 1969, αφού διέγραψε μια τάση «παντουρκιστών» από το εσωτερικό του. Ήδη από το 1965 όμως, προφανώς διαβλέποντας σωστά το μέλλον του τουρκικού «φιλελεύθερου» πειράματος, είχε κατορθώσει να ανακαλύψει και να αρχίσει να πουλάει στο τουρκικό κράτος ένα μοναδικό προϊόν: τον βίαιο, μαζικά οργανωμένο αντικομμουνιστικό ακτιβισμό. Οι φασιστικές ομάδες κρούσης που άρχισε να οργανώνει το κόμμα ονομάστηκαν αρχικά «κομάντος», γρήγορα όμως κατέληξαν στο «γκρίζοι λύκοι» [bozkurtlar], από τον λύκο της στέπας από όπου προήλθε το τουρκικό έθνος και είχαν στόχο να χτυπήσουν το (πολύ ευρύτερο) ακροαριστερό κίνημα. Με την ανοχή του τουρκικού κράτους, οι

κάποιες εκατοντάδες φασιστών εκπαιδούνταν σε ειδικά καλοκαιρινά στρατόπεδα με καθηγητές πρώην και νυν αξιωματικούς του τουρκικού στρατού. Παρήλυναν με στολές στις τουρκικές πόλεις και γρήγορα άρχισαν να οπλοφορούν με την ανοχή της αστυνομίας. Παράλληλα, μεγάλος αριθμός στελεχών του κόμματος διείσδυσε, προφανώς με κρατική παραίνεση και βοήθεια, από τη μια στο υπουργείο Παιδείας, από την άλλη στις τουρκικές διδασκαλικές σχολές και βέβαια μεταξύ των Τούρκων καθηγητών πανεπιστημίου που καθόλου δεν ενθουσιάζονταν με τις αλλαγές του φοιτητικού σώματος.¹⁸

Όπως και σε πολλές παρόμοιες περιπτώσεις άλλων χωρών, ο στόχος της οργανωμένης φασιστικής δεξιάς δεν ήταν η κατάληψη της εξουσίας, ή έστω η πολιτική αναμέτρηση με την άκρα αριστερά, αλλά το στήσιμο ενός κλίματος διαρκούς έντασης, η ανεξέλεγκτη άνοδος του επιπέδου της βίας και οι αλληπάλληλες προβοκάτσιες. Ο στόχος ήταν να συσπειρώσουν τους φιλήσυχους πολίτες γύρω από τους κρατικούς μηχανισμούς και να ωθήσουν το κίνημα σε μια αναμέτρηση που δεν μπορούσε να κερδίσει: την αναμέτρηση με στρατιωτικούς όρους.

Η πρώτη μορφή αυτής της στρατηγικής της έντασης αλλά τουρκικά στήθηκε ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '60, ίσως νωρίτερα από οπουδήποτε αλλού στον κόσμο. Ήταν οι ένοπλες επιθέσεις αυτών των φασιστικών ομάδων σε φοιτητικές εστίες, ή στον δρόμο. Ακόμη και οι Τούρκοι ακροδεξιό ιστορικοί, που τώρα τελευταία έχουν βαλθεί να λανσάρουν τη θεωρία των δύο άκρων και στην Τουρκία, παραδέχονται ότι «η τάση [των φασιστικών ομάδων] να χρησιμοποιούν όπλα στις μάχες τους με τις 'επαναστατικές οργανώσεις' αφαίρεσε αρκετές ζωές σπουδαστών μεταξύ του 1968 και του 1971».¹⁹

Βέβαια, η κατάσταση ήταν πολύ σοβαρότερη απ' όσο αφήνει να φανεί αυτή η μάλλον ουδέτερη περιγραφή. Όπως είδαμε, οι ακροαριστεροί φοιτητές δεν ήταν όλοι μεσαία τάξη. Ανάμεσά τους υπήρχαν άνθρωποι που έμεναν για δυο γενιές σε παραγκουπόλεις, που κουβαλούσαν τα ήθη και τη σχέση με τη βία της εργατικής τάξης και της τουρκικής επαρχίας. Απάντησαν με το ίδιο νόμισμα. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν ότι το τουρκικό '68 στήθηκε από την αρχή σαν καθημερινή αντιφασιστική μάχη. Ο Zafer Senofak, γεννήθηκε το 1961, εντάχθηκε στην τουρκική αριστερά και τελικά κατέληξε κεντρώος συγγραφέας στη Γερμανία. Θυμάται τα παιδικά του χρόνια ως εξής:

1968: Ο πατέρας μου εκδίδει ένα συντηρητικό πολιτικό περιοδικό στην Ισταμπούλ. Είναι ακραιφνής αντικομμουνιστής. Τα πνεύματα έχουν ανάψει. Τα γραφεία του περιοδικού βρίσκονται στην παλιά πόλη, ακριβώς απέναντι από το φοιτητικό σωματείο όπου κυριαρχούν οι δεξιό νεολαίοι. Τα μεγάλα τζαμιά δεν είναι μακριά και το πανεπιστήμιο απέχει λίγα λεπτά με τα πόδια. Οι δρόμοι είναι σπαρμένοι σακιά με άμμο. Η αστυνομία φοράει πανοπλίες, μοιάζουν με αρειανούς. Καθημερινές διαδηλώσεις στους δρόμους. Οι αριστεριστές προτιμούν να διαδηλώνουν μπροστά από το κτίριο των δεξιών. Θα τα καταφέρουν να το καταλάβουν αυτή τη φορά; Πέτρες στον αέρα. Παράθυρα και πατζούρια κομματιάζονται. Το γραφείο του πατέρα μου βρίσκεται σε ένα παλιό κτίριο απέναντι. Είμαι επτά χρονών και κάθε μέρα, με τις ώρες, παρακολουθώ τα γεγονότα να ξεδιπλώνονται.²⁰

Φυσικά η αστυνομία δεν ανεχόταν απλά τους ακροδεξιούς: συμμετείχε ενεργητικά στη στρατηγική της έντασης. Επεισόδια διασώζονται διάσπαρτα, όπως αυτό που μας μεταφέρει ο ακροδεξιός δημοσιογράφος Andrew Mango που έγραψε βιβλίο για να παραπονεθεί ότι «σαράντα χρόνια η Τουρκία παλεύει μόνη της» με την τρομοκρατία: «τον Ιούλιο του 1968, ένας φοιτητής έπεσε νεκρός κατά τη διάρκεια αστυνομικής εισβολής στο Πολυτεχνείο της Ισταμπούλ, από όπου προέρχονταν επιθέσεις κατά των αμερικανών ναυτών του 6^{ου} στόλου. Τον επόμενο μήνα η αριστερή βία απαντήθηκε [!] από έναν όχλο που κυνηγούσε αριστερούς στη συντηρητική πόλη Κόνια [Konya]. Για να αποκατασταθεί η τάξη χρειάστηκε η επέμβαση του στρατού».²¹ Τέτοια επεισόδια ήταν πάρα πολύ συχνά.

**Άγκυρα,
14 Απριλίου 1969.
Ο δεξιός φαίνεται.**

Όπως είδαμε, η εμφάνιση των πρώτων ένοπλων ακροαριστερών οργανώσεων έγινε τον Σεπτέμβρη του 1970, έπειτα από την καταστολή της μεγάλης διαδήλωσης στην Ισταμπούλ και την κήρυξη στρατιωτικού νόμου. Αντίθετα από όσα υπονοούν οι απορίες του Salah, η ανάδυση του ακροαριστερού αντάρτικου προέκυψε από το κλίμα ασφυξίας που είχε δημιουργήσει η κρατική και παρακρατική στρατηγική της έντασης. Οι οργανώσεις ήταν δύο (ΤΗΚΟ και ΤΗΚΟ-Σ), είχαν προέλθει από διασπάσεις της «Ομοσπονδίας Επαναστατικής Νεολαίας της Τουρκίας» [Dev Genc], τα μέλη τους ήταν κάποιες δεκάδες ή ίσως εκατοντάδες και η λειτουργία τους υπήρξε σύντομη. Αφού προχώρησαν σε κάποιες ληστείες τραπεζών, απαγωγές και δολοφονίες (μεταξύ των οποίων του προξένου του ισραηλινού κράτους), αφού ωθήθηκαν σε ολοένα αυξανόμενα επίπεδα βίας, αφού, όπως ήταν λογικό, «συγκλόνησαν την τουρκική κοινωνία» όσο δεν έπαιρνε, ο στρατός κήρυξε το δεύτερο πραξικόπημα της τουρκικής μεταπολεμικής ιστορίας στις 12 Μάρτη του 1971. Εκατοντάδες μέλη του κινήματος μπήκαν φυλακή και παρέμειναν εκεί έως ότου το τουρκικό κράτος κήρυξε αμνηστία το 1974. Οι ένοπλες οργανώσεις διαλύθηκαν, όπως και τα στρατόπεδα εκπαίδευσης του Κόμματος Εθνικιστικής Δράσης. Όσοι από τους ακροαριστερούς ένοπλους δεν εξοντώθηκαν σε συγκρούσεις με την αστυνομία και δεν κατόρθωσαν να καταφύγουν στο εξωτερικό, δικάστηκαν από έκτακτο στρατοδικείο. Από τους 25 που δικάστηκαν, οι 18 καταδικάστηκαν στην ποινή του θανάτου. Οι τρεις που, έπειτα από σχετική ψηφοφορία της τουρκικής βουλής, εκτελέστηκαν στην κρεμάλα τον Μάη του 1972, ονομάζονταν

Deniz Gezmiş, Hüseyin İnönü και Yusuf Aslan. Είναι από τα πρόσωπα που καμιά φορά βλέπουμε να κοσμούν σημαίες σε διαδηλώσεις και περιοδικά Τούρκων αριστερών ξενίζοντάς μας με την ανατολική προσωπολατρεία.

Η συνέχεια υπήρξε περισσότερο αιματηρή.

Στρατηγική της έντασης II Μια Μεγάλη Ιδέα από τα 70s

Φυσικά τα προβλήματα του τουρκικού κράτους εκτεινόταν πολύ πέρα από τις δύο ένοπλες ακροαριστερές οργανώσεις που έδρασαν και διαλύθηκαν από το 1970 έως το 1972. Τα προβλήματα του τουρκικού κράτους ήταν δομικά: η ραγδαία αστική και καπιταλιστική ανάπτυξη των μεταπολεμικών δεκαετιών, η ελάχιστη εσωτερική συνοχή, η αδυναμία μεσολάβησης τόσο των εργατικών αιτημάτων, όσο και των επιμέρους συμφερόντων στο εσωτερικό της αστικής τάξης, οι εξωτερικές επιβουλές των γειτόνων και οι τεράστιες παραγκουπόλεις από τις νεαρές εργατικές μάζες των οποιών ξεπερνούσαν κάθε είδους εντάσεις.

Το ελληνικό πραξικόπημα στην Κύπρο το 1974, η εισβολή του τουρκικού στρατού και η περιφανής του νίκη εναντίον των Ελλήνων για δεύτερη φορά μέσα σε πενήντα χρόνια έδωσαν στο τουρκικό κράτος μια καλή ανάσα εθνικής ενότητας, αλλά τα προβλήματα παρέμεναν. Η μεγάλη ιδέα που τελικά οδήγησε στην «επίλυση» των τουρκικών προβλημάτων με τρόπο χαρακτηριστικά τουρκικό, δεν προερχόταν από το εσωτερικό του τουρκικού στρατού, ή του πολιτικού προσωπικού, αλλά από το παρακράτος και τους ακροδεξιούς ακαδημαϊκούς που είχαν κυριαρχήσει στα τουρκικά πανεπιστήμια κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '60.

Η οργάνωση που ίδρυσαν οι ακροδεξιοί διανοούμενοι το 1970, για να αντιμετωπίσουν το φάσμα της ιδεολογικής κυριαρχίας της άκρας αριστεράς στα πανεπιστήμια, λεγόταν «Εστία Διανοομένων». Στην «Εστία» συμμετείχαν γύρω στους 130 καθηγητές πανεπιστημίου, οικονομολόγοι, μηχανικοί, γιατροί και κοινωνικοί επιστήμονες. Ο διακηρυγμένος στόχος της οργάνωσης ήταν η ενοποίηση της διασπασμένης τουρκικής δεξιάς, από την κεντροδεξιά της Βουλής, έως την φασιστική άκρα δεξιά του Κόμματος Εθνικιστικής Δράσης. Ο γνωστότερος από όλους αυτούς τους φωτισμένους επιστήμονες λεγόταν Ιμπραήμ Καφέσογλου [İbrahim Kafesoğlu] και ήταν αυτός που ανακάλυψε στο θεωρητικό πεδίο εκείνο που το Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης του Τυρκές ήδη από το 1969 είχε αρχίσει να προωθεί: τη μεγάλη ιδέα για την επίλυση των τουρκικών προβλημάτων.

Η μεγάλη ιδέα της «Εστίας Διανοομένων» είχε τον γενικό τίτλο «Τουρκο-ισλαμική Σύνθεση» [Turk İslam Sentezi] και οι βασικές της γραμμές ήταν απλές. Ο Κεμάλ, λέγανε οι φασίστες με τήβεννο, είχε κάνει πολύ καλά που είχε διαχωρίσει την εκκλησία από το κράτος. Γιατί έτσι οι Τούρκοι μεταρρύθμισαν το Ισλάμ, το έστρεψαν προς τον ορθολογισμό, δημιούργησαν το πρώτο κοσμικό μουσουλμανικό κράτος στην ιστορία της ανθρωπότητας και μαζί έσωσαν τη μουσουλμανική θρησκεία από την μεσαιωνική της καθήλωση. Συνεπώς, η τουρκική δεξιά έπρεπε να πάψει να βλέπει την τουρκική εκδοχή του σουνιτικού Ισλάμ με καχυποψία. Αντιθέτως, η τουρκική δεξιά έπρεπε να αγκαλιάσει την τουρκική εκδοχή του σουνιτικού Ισλάμ, γιατί το τουρκικό έθνος ήταν το προνομιακό μουσουλμανικό έθνος. Οι Τούρκοι ήταν εκείνοι που έσωσαν το Ισλάμ εκσυγχρονί-

ζοντάς το· τώρα θα το χρησιμοποιούσαν για να επιτύχουν τους πάγιους στόχους τους, που βεβαίως δεν ήταν άλλοι από την κυριαρχία, πρώτα στην Ευρασία, από όπου προέρχεται το τουρκικό έθνος, και έπειτα στον κόσμο ολόκληρο.²²

Οι οργανώσεις ακροδεξιών διανοομένων που εμφανίζονται σε δύσκολες στιγμές για να ασχοληθούν με την «εθνική σωτηρία» δεν είναι ασυνήθιστο φαινόμενο. Αντίστοιχες περιπτώσεις μπορούμε πρόχειρα να εντοπίσουμε στη Γαλλία (η περίπτωση της «Nouvelle Droite») και βέβαια στους ακροδεξιούς διανοούμενους του ελληνικού «Δικτύου 21», που στα τέλη της δεκαετίας του '90 προσπάθησαν να αντιγράψουν τις καλές ιδέες των Τούρκων και των Γάλλων συναδέλφων τους, προφανώς δίχως να διαθέτουν τις διανοητικές και οργανωτικές ικανότητες που απαιτούνταν για να διακρίνουν το κατάλληλο της συγκυρίας και τελικά να κάνουν τίποτα της προκοπής με δαύτες.

Μάλιστα, εθισμένοι καθώς είμαστε στην ανικανότητα των ακροδεξιών διανοομένων ελληνικής κοπής, συνηθίζουμε να κατατάσσουμε τις ιδέες της «ακροδεξιάς διανοήσεως» στα παραλήρηματα και να μην ασχολούμαστε καθόλου μαζί τους. Στη συγκεκριμένη τουρκική περίπτωση ωστόσο, δεν έχουμε να κάνουμε ακριβώς με ακροδεξιοί παραλήρημα. Ακριβέστερο θα ήταν να λέγαμε ότι επρόκειτο για ένα παραλήρημα με εξαιρετικά φιλόδοξους πολιτικούς στόχους. Όπως είδαμε από την αρχή, η τουρκική κοινωνία ήταν διαιρεμένη από πολιτισμικά και εθνοτικά σχίσματα, στα οποία από το 1950 και μετά είχε προστεθεί με ιδιαίτερη ένταση το ταξικό σχίσμα. Το σημαντικότερο σχίσμα της τουρκικής κοινωνίας, αν εξαιρέσουμε το ταξικό, ήταν το σχίσμα μεταξύ σουνιτών και αλεβιτών μουσουλμάνων. Οι Αλεβίτες μουσουλμάνοι, που σύμφωνα με τις δικές τους μετρήσεις αποτελούν το 35-40%, ενώ σύμφωνα με τις μετρήσεις των σουνιτών αποτελούν το 20% του πληθυσμού του τουρκικού κράτους, είναι άλλη μία από τις πάμπολλες «τουρκικές ιδιαιτερότητες». Παρότι συνυπήρχαν με τους σουνίτες Τούρκους από την αρχή των επιχειρήσεων διάλυσης του Βυζαντίου, οι Αλεβίτες είχαν υποδεέστερο ρόλο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το επίσημο δόγμα της Αυτοκρατορίας ήταν το σουνιτικό. Οι Σουνίτες κυριαρχούσαν, επάνδρωναν τα ανώτερα στρώματα της Οθωμανικής Διοίκησης και καταπίεζαν τους Αλεβίτες. Μαζί με όλες τις κληρονομίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το τουρκικό κράτος είχε κληρονομήσει και ετούτη εδώ. Η λύση του Κεμάλ, όπως είδαμε, ήταν να παραστήσει ότι το σχίσμα δεν υπήρχε, να απαγορεύσει τα πολιτισμικά σύμβολα και να διαχωρίσει την θρησκεία από το κράτος σε μια προσπάθεια να δημιουργήσει ένα ενιαίο τουρκικό έθνος υπεράνω θρησκείων.

Η ιδέα των ακροδεξιών διανοομένων από την άλλη μας φαίνεται σημαντική γιατί ήταν ριζικά ανατρεπτική: η υιοθέτηση της τουρκικής εκδοχής του σουνιτικού Ισλάμ ως κομμάτι της επίσημης ιδεολογίας της τουρκικής δεξιάς, σκόπευε να ταυτίσει το τουρκικό έθνος με το σουνιτικό Ισλάμ, συνεπώς να θέσει ημιεπίσημα τους Αλεβίτες μουσουλμάνους εκτός του έθνους. Φυσικά δεν είναι δύσκολο να μαντέψουμε από ποια θρησκευτική μειονότητα προέρχονταν η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων των Γκετζέκοντου, των εργατών των τουρκικών εργοστασίων και των ακροαριστερών νεολαίων. Αρκεί να δείξουμε ένα χάρτη με την κατανομή των αλεβιτών μουσουλμάνων στην τουρκική επικράτεια.

Κατανομή των Αλεβιτών στην Τουρκία. Στις ίδιες περιοχές από όπου προέρχονταν οι κάτοικοι των Γκετζέκοντου.

Από αυτή τη σκοπιά, η πρόταση των ακροδεξιών διανοούμενων παύει να είναι παραληρηματική και μετατρέπεται σε ριζοσπαστική. Κατά τη γνώμη τους, το τουρκικό κράτος έπρεπε να υιοθετήσει ένα από τα εσωτερικά του σχίσματα ως επίσημη ιδεολογία και να χρησιμοποιήσει αυτό το σχίσμα ώστε να μετατρέψει την ταξική σύγκρουση σε θρησκευτική σύγκρουση, ελπίζοντας ότι έτσι θα την κερδίσει πιο εύκολα. Δηλαδή να παρατήρει τα κείνσιανά πειράματα, να αναγνωρίσει και να επιδιώξει τον εσωτερικό εμφύλιο πόλεμο ως μόνιμη κατάσταση. Αρκεί αυτός ο εσωτερικός εμφύλιος να διεξάγεται με ευνοϊκούς όρους.

Τέτοιες καλές ιδέες σπανίως περνούν απαρατήρητες. Το πρώτο τουρκικό κόμμα που υιοθέτησε την ιδέα της «τουρκο-ισλαμικής σύνθεσης» ήταν το «Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης» του κυρίου Τυρκές. Ήδη από το 1969, ο έως τότε «ακραιφνής κοσμικός» Τυρκές διέγραψε από το κόμμα όσους διαφωνούσαν με τη σύνδεση με το ισλάμ. Το πρόγραμμα των στρατοπέδων εκπαίδευσης των «Γκρίζων Λύκων», δίπλα στις «πολεμικές τέχνες», απέκτησε και την «προσευχή» τρεις φορές την ημέρα.²³ Η σύντομη δεκαετία του '70 ήταν έτοιμη να ξεκινήσει.

Πέντε χιλιάδες νεκροί και βάλε: η σύντομη δεκαετία του '70

Τον Οκτώβριο του 1973 ο στρατός «επέστρεψε στους στρατώνες», όπως λένε σε τέτοιες περιπτώσεις, και η διακυβέρνηση παραδόθηκε στο πολιτικό σύστημα. Λίγο από εσωτερικές έριδες, λίγο από επιλογή, και λίγο λόγω της «πετρελαϊκής κρίσης» που εκτόξευσε τις τιμές του πετρελαίου καθιστώντας ακόμη και τα πιο βασικά αγαθά απρόσιτα για την εργατική τάξη, η Τουρκία παραδόθηκε σε μια διαρκή πολιτική κρίση. Από τις εκλογές του Ιανουαρίου του 1974 μέχρι το τρίτο και σοβαρότερο στρατιωτικό πραξικόπημα της 12^{ης} Σεπτεμβρίου του 1980, δέκα διαφορετικές κυβερνήσεις βρέθηκαν στην εξουσία, δίχως να παραβλέπουμε τους 9,5 μήνες κατά τη διάρκεια των οποίων ήταν αδύνατον να σχηματιστεί κυβέρνηση.

Τα δύο μεγάλα κόμματα που επί εξίμιση χρόνια δεν μπορούσαν να βγάλουν άκρη ως προς το ποιο θα πάρει το πάνω χέρι ήταν το (κεντροαριστερό, βάλτε εισαγωγικά) «Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα» με αρχηγό τον Μπουλέν Ετζεβίτ [Bülent Ecevit] και το (κεντροδεξιό, κι άλλα εισαγωγικά) «Κόμμα Δικαιοσύνης» με αρχηγό τον Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ [Süleyman Demirel]. Γύρω τους υπήρχαν επίσης το (ισλαμικό, εισαγωγικά) «Κόμμα Εθνικής Σωτηρίας» με αρχηγό τον Νετζμεντίν Ερμπακάν [Necmettin Erbakan] και φυσικά το ήδη γνωστό μας (φασιστικό, όχι εισαγωγικά) «Κόμμα Εθνικιστι-

κής Δράσης» με αρχηγό τον Αλπαρσλάν Τυρκές. Τα πράγματα πήγαν όπως τα δείχνει ο Πίνακας 2:

Κυβερνήσεις στην Τουρκία 1974-1980

Έτος	Πρωθυπουργός	Κόμματα
<i>Επιστροφή στην πολιτική διακυβέρνηση, Οκτώβριος 1973</i>		
Ιανουάριος 1974	Μπουλέν Ετζεβίτ	Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα, Κόμμα Εθνικής Σωτηρίας.
Νοέμβριος 1974	Σαντί Ιρμάκ	Υψηρεσιακή κυβέρνηση.
Μάρτιος 1975	Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ	Κόμμα Δικαιοσύνης, Κόμμα Εθνικής Σωτηρίας, Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης.
Ιούνιος 1977	Μπουλέν Ετζεβίτ	Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα (κυβέρνηση μειοψηφίας).
Ιούλιος 1977	Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ	Κόμμα Δικαιοσύνης, Κόμμα Εθνικής Σωτηρίας, Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης.
Ιανουάριος 1978	Μπουλέν Ετζεβίτ	Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα συν μικρότερα κόμματα
Οκτώβριος 1979	Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ	Κόμμα Δικαιοσύνης (κυβέρνηση μειοψηφίας).
<i>Στρατιωτικό πραξικόπημα 12 Σεπτεμβρίου 1980</i>		

Πίνακας 2: Διαδοχή κυβερνήσεων στην Τουρκία κατά τη σύντομη δεκαετία του '70.

Όσο τα δύο μεγάλα κόμματα βρίσκονταν σε «θανάσιμο εναγκαλισμό για την εξουσία» και άλλα τέτοια δραματικά, τα μικρότερα κόμματα αποκτούσαν ρυθμιστικό ρόλο και πρόσβαση στην εξουσία. Ειδικά το «Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης» ξεκίνησε να συμμετέχει σε κυβερνήσεις με ιδιαίτερα θεαματικό τρόπο το 1975. Οι φασίστες βουλευτές ήταν τρεις όλοι κι όλοι, αλλά ήταν λεία απαραίτητοι για τον σχηματισμό κυβέρνησης. Οπότε ο κεντροδεξιός κύριος Ντεμιρέλ είπε να κάνει τους δύο από τους τρεις υπουργούς. Σεβόμενος μάλιστα την ειδίκευση του αρχηγού κυρίου Τυρκές, αποφάσισε να του αναθέσει το Υπουργείο των Εσωτερικών, δηλαδή το υπουργείο στο οποίο υπάγονταν οι μυστικές υπηρεσίες και η αστυνομία. Με τέτοιους σπόνσορες, τα ποσοστά και οι έδρες του κόμματος εκτινάχθηκαν με τον τρόπο που φαίνεται στον Πίνακα 3.

Εκλογικές επιδόσεις του «Κόμματος Εθνικιστικής Δράσης», 1965-1977

Ημερομηνία εκλογών	Αριθμός ψήφων	Εκλογικό Ποσοστό	Έδρες	Υπουργεία
10 Οκτωβρίου 1965	208.696	2.2	11	--
12 Οκτωβρίου 1969	275.091	3.0	1	--
14 Οκτωβρίου 1973	362.208	3.4	3	2
5 Ιουνίου 1977 ²⁴	951.544	6.4	16	5

Πίνακας 3: Εκλογικά Ποσοστά, Έδρες και Υπουργοποιήσεις του φασιστικού «Κόμματος Εθνικιστικής Δράσης» κατά τη διάρκεια της εικοσαετίας 1960-1980. Στις εκλογές του 1977 ο κύριος Τυρκές χρίστηκε αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης.

Στην κυβέρνηση που σχηματίστηκε το Καλοκαίρι του 1977, ο Κύριος Τυρκές, πρώην ακροδεξιός συνταγματάρχης, εμπνευστής των «Γκριζών Λύκων» και των στρατοπέδων εκπαίδευσης φασιστών της δεκαετίας του '60, θαυμαστής του Αδόλφου Χίτλερ και ηγέτης του «μεγαλύτερου φασιστικού κόμματος του μεταπολεμικού κόσμου», ανέλαβε τη θέση του αντιπροέδρου της κυβέρνησης· τέσσερις άλλοι βουλευτές του έγιναν υπουργοί.

Με άλλα λόγια, στο κόμμα του κυρίου Τυρκές, που εμπνεύστηκε και ξεκίνησε την στρατηγική της έντασης αλά τουρκικά τη δεκαετία του '60, ανατέθηκε με τον πιο επίσημο τρόπο η συνέχιση αυτής της στρατηγικής για την περίοδο από το 1975 και μετά. Το κόμμα δεν έχασε την ευκαιρία. Η φασιστική «νεολαία» που τώρα ήταν κάτι σαν επίσημη νεολαία του Υπουργείου των Εσωτερικών, άλλαξε όνομα από «Γκριζοί Λύκοι» και μετονομάστηκε σε «Ιδεαλιστές» ή, από το 1979 και μετά, σε «Ένωση Ιδεαλιστικής Νεολαίας». Φυσικά τώρα οι πόροι έρρεαν και μαζί τα νέα μέλη, οι εκδόσεις περιοδικών, οι κάθε είδους διασυνδέσεις και ο στρατιωτικός εξοπλισμός. Τα σχέδια και οι φιλοδοξίες μεγάλωναν σε φιλοδοξία και εμβέλεια μαζί με την κρατική επιχορήγηση.

Όπως είπαμε παραπάνω, το «Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης» πλέον ακολουθούσε την περίπλοκη στρατηγική της «Τουρκοϊσλαμικής σύνθεσης», οπότε ο στόχος του πλέον δεν ήταν αποκλειστικά η άκρα αριστερά. Οι Αλεβίτες της χώρας, ήδη στην πλειοψηφία τους συντεταγμένοι με την αριστερά, έγιναν στόχος καλοστημένης προβοκάτσιας και πογκρόμ αρκετές φορές.

Ένα πράγμα που καταλάβαμε νωρίς στην ενασχόλησή μας με την τουρκική ιστορία, ήταν ότι όταν μιλάμε για την Τουρκία είναι βασικό να μην φανταζόμαστε την κλίμακα στην οποία εμείς είμαστε συνηθισμένοι να βλέπουμε τα πράγματα. Στην Τουρκία της δεκαετίας του '70, όταν μιλάμε για «προβοκάτσια εναντίον των Αλεβιτών», πρέπει να έχουμε στο μυαλό μας γεγονότα όπως αυτά που συνέβησαν στην πόλη Kahramanmaraş τον Δεκέμβριο του 1978. Τότε, μια βόμβα (αγνώστου πατρός και δίχως θύματα) σε κινηματογράφο - στέκι των «εθνικιστών» μιας μικρής πόλης έγινε αφορμή για ένα επταήμερο πογκρόμ κατά τη διάρκεια του οποίου κάηκαν 200 σπίτια και 100 καταστήματα Αλεβιτών. Κατά τη διάρκεια της διαδικασίας 109 άνθρωποι δολοφονήθηκαν με λιτσαρίσματα και πυροβολισμούς εξ επαφής.

Η ίδια διαδικασία τεχνητής θρησκευτικής σύγκρουσης με ταξικό πρόσημο, επαναλήφθηκε ξανά και ξανά κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '70. Το καλοκαίρι του 1980, λίγους μήνες πριν το τρίτο στρατιωτικό πραξικόπημα στην ιστορία της μεταπολεμικής Τουρκίας, ο Betin Munir περιέγραφε για λογαριασμό της Washington Post παρόμοια επεισόδια στην Κορούμ, μια πόλη «50.000 Σουνιτών και 20.000 Αλεβιτών». Αφορμή ήταν η δολοφονία, στην Άγκυρα, του Γκουν Σαζάκ, αντιπροέδρου του «Κόμματος Εθνικιστικής Δράσης». Οι νεκροί τώρα ήταν μόνο 29, αλλά ο ανταποκριτής άδραχνε την ευκαιρία για να περιγράψει την κατάσταση στην Τουρκία στους αμερικανούς αναγνώστες:

Οι Αλεβίτες γενικά υποστηρίζουν αριστερά κόμματα και ιδεολογίες, ενώ οι Σουνίτες τείνουν προς τα δεξιά. Η τρομοκρατία και η οξεία πόλωση που ξεκίνησαν την δεκαετία του '70 αναζωπύρωσαν την έχθρα μεταξύ των δύο κοινοτήτων, μια έχθρα που βρισκόταν εν υπνώσει επί 500 χρόνια. (...) Η γειτονιά των Σουνιτών είναι γεμάτη

συνθήματα του υπερεθνικιστικού Κόμματος Εθνικιστικής Δράσης: «το αίμα μας ας τρέξει, αλλά η νίκη θα είναι του Ισλάμ» (...)

«Όλα άρχισαν έπειτα από την δολοφονία του Σαζάκ», μου είπε ένας Σουνίτης μαγαζάτορας. «Τα παιδιά του ΚΕΔ αποφάσισαν να δώσουν ένα μαθηματάκι στην αριστερά, αλλά δεν τα κατάφεραν να βρουν υποστηρικτές. Μετά σκέφτηκαν να μετατρέψουν την υπόθεση σε θρησκευτική αντιπαράθεση. Και τα κατάφεραν». (...)

Ένας δημόσιος υπάλληλος μου λέει ότι κάτι τύποι βρήκαν τη γυναίκα του και τη ρωτούσαν γιατί ο άντρας της δεν είναι στα οδοφράγματα. «Πές του να 'ρθει, ειδάλλως θα λογαριάσουμε πως είναι με τους Αλεβίτες, τους κόκκινους», είπαν στη γυναίκα του. «Τι να 'κανα κι εγώ;», με ρώτησε ο άνδρας.²⁵

Όπως είχε συμβεί και στις αρχές της δεκαετίας του '70, οι διαρκείς επιθέσεις της άκρας δεξιάς οδήγησαν την άκρα αριστερά σε κάθετη άνοδο του επιπέδου της βίας της. Τα μέλη των ακροαριστερών οργανώσεων, ούτε λίγα ήταν στον αριθμό (λέγεται ότι οι οργανωμένοι έφταναν το ένα εκατομμύριο),²⁶ ούτε εύκολη λεία. Η αντιφασιστική δράση γινόταν καθημερινά δρόμο το δρόμο και γειτονιά τη γειτονιά, με όπλα που κυμαινόνταν από ξύλα έως περιστροφά. Στην λιγότερο κινηματική πλευρά της άκρας αριστεράς, αντί για τις δύο ένσπλες οργανώσεις του 1970, στα τέλη της δεκαετίας βρίσκουμε περίπου 35 (τριανταπέντε).²⁷ Δεδομένου ότι πολλές από αυτές βρίσκονταν σε σκληρό ανταγωνισμό, ότι ο πειρασμός να χρησιμοποιήσουν αναμεταξύ τους τα μέσα που χρησιμοποιούσαν εναντίον του κράτους θα πρέπει να ήταν μεγάλος, καθώς και ότι κάποιες ήταν μοιραία διαβρωμένες από το τουρκικό κράτος, μπορούμε να φανταστούμε τα οργανωτικά και πολιτικά αποτελέσματα.

Σε κάθε περίπτωση, για πέντε χρόνια ο εμφύλιος πόλεμος είχε γίνει η μόνιμη κατάσταση του τουρκικού κράτους. Ο κοινωνιολόγος Serif Mardin που το 1978 θέλησε να αποδώσει, με επιστημονική μεθοδολογία, το «ξέσπασμα της νεολαιίστικης βίας» στα ιδιαίτερα «πολιτισμικά χαρακτηριστικά» των αγροτικής προέλευσης φοιτητών των τουρκικών πανεπιστημίων, ξεκινά την επιχειρηματολογία του αντιγράφοντας μια σελίδα ενός τυχαίου φύλλου της ημερήσιας εφημερίδας Milliyet [Έθνος]. Η ημερομηνία ήταν 23 Σεπτεμβρίου 1977.

1. Σε μια μάχη μεταξύ των «επαναστατικών» και των «ιδεαλιστικών» τάσεων της Διδασκαλικής Σχολής του Ντιγιαρμπακίρ, ένας σπουδαστής τραυματίστηκε σοβαρά στο στήθος και ένας άλλος στην κοιλιακή χώρα. Και οι δυο τους νοσηλεύονται στο νοσοκομείο. Η σύγκρουση ξεκίνησε όταν ο υποδιευθυντής της σχολής προσπάθησε να «βάλει στη θέση τους» τους δύο φοιτητές, οι οποίοι έφεραν μακριά μαλλιά και γενειάδα [ΣΤΣ: τα μαλλιά και η γενειάδα ήταν σήμα κατατεθέν τόσο των Αλεβιτών όσο και των ακροαριστερών]. Όταν οι σπουδαστές αντέδρασαν, δέχτηκαν επίθεση με μαχαίρια από σπουδαστές της «ιδεαλιστικής» τάσης.

2. Άγκυρα - Ομάδες «αντιτιθέμενων απόψεων» συγκρούστηκαν στη συνοικία Τουζλουτσαγιρ με ξύλα και πέτρες. Ένα άτομο συνελήφθη.

3. Έπειτα από επανειλημμένους ήχους πυροβολισμών, η αστυνομία συνέλαβε έναν φοιτητή που βρέθηκε να οπλοφορεί.

4. Στο «ρεπουμπλικανικό Λύκειο», ένας φοιτητής φώναξε «Κάτω οι Φασίστες» σε δεξιούς σπουδαστές και ξεκίνησε «να πυροβολεί στον άερα». Δύο σπουδαστές συνελήφθησαν.

5. Ο Γενικός Γραμματέας της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας ισχυρίστηκε ότι αστυνομικοί πυροβόλησαν στον αέρα κατά τη διάρκεια της κηδείας ενός δασκάλου που είχε σκοτωθεί την προηγούμενη ημέρα. Επίσης ισχυρίστηκε ότι η αστυνομία απαγόρευσε τη λειτουργία του διδασκαλικού σωματείου του Γκιονέν δίχως κανένα λόγο.

6. Ο Γενικός Γραμματέας της Ένωσης Προοδευτικής Νεολαίας [επιρροής της Συνομοσπονδίας Επαναστατικών Σωματείων - DISK] κατήγγειλε ότι το παράρτημα του Ισκεντρούν βρίσκεται υπό κατάληψη από «Μαοϊκές ομάδες».

7. Ένας άνδρας βρέθηκε σε κώμα στο δωμάτιό του στο ξενοδοχείο Τέρμιναλ.

8. Ένα 13χρονο αγόρι δέχτηκε σφαίρες όταν βρέθηκε στο δρόμο μιας ομάδας που κυνηγούσε ένα άτομο άγνωστης ταυτότητας. Το αγόρι νοσηλεύεται στο νοσοκομείο.

9. Ομάδα σπουδαστών που διαδήλωνε φωνάζοντας «Ο Καγιάνς ποτέ δεν θα πεθάνει» συνελήφθη από την αστυνομία.²⁸

Ο Mardin ισχυρίζεται ότι ο συγκεκριμένος κατάλογος είναι ένα τυπικό ημερήσιο δελτίο συμβάντων του 1977, αν και μας προτρέπει να λάβουμε υπ' όψη ότι αργότερα μέσα στο έτος, όταν τα σχολεία ξεκινούσαν να λειτουργούν, τα «περιστατικά» πλήθαιναν. Εκτός βέβαια από τέτοια μικρά και καθημερινά, υπήρχαν και τα μεγάλα. Όπως είδαμε, η διαδήλωση της εργατικής πρωτομαγιάς του 1924 χτυπήθηκε και ο εορτασμός της απαγορεύθηκε. Ο επόμενος νόμιμος εορτασμός της πρωτομαγιάς έγινε το 1976. Την πρωτομαγιά του 1977, την ώρα που περίπου 500.000 εργάτες και σπουδαστές διαδήλωναν στην Ισταμπούλ, η διαδήλωση χτυπήθηκε από ελεύθερους σκοπευτές. Οι σφαίρες έπεφταν ανενόχλητα επι περίπου είκοσι λεπτά. Οι νεκροί μετρήθηκαν 33. Οι μπάτσοι κοίταζαν. Κανείς δεν συνελήφθη.

Όταν ο (κεντροαριστερός, βάλτε εισαγωγικά) Ετζεβίτ κατέλαβε για λίγο την εξουσία το 1978, ανέθεσε στον εισαγγελέα της Άγκυρας Ντογάν Εζ να εξετάσει τις σχέσεις μεταξύ μυστικών υπηρεσιών, παραστρατιωτικών οργανώσεων και «Κόμματος Εθνικιστικής Δράσης». Ο Εζ στην προκαταρκτική του έκθεση κατέληγε ότι οι μυστικές υπηρεσίες του τουρκικού κράτους συμμετείχαν άμεσα στο μακελειό της πρωτομαγιάς και ότι δεκάδες παρόμοιες μικρότερου βεληνεκούς δραστηριότητες καθοδηγούνταν «από μέλη και στελέχη του Κόμματος Εθνικιστικής Δράσης». Τελική έκθεση δεν υπήρξε - ο Εζ δολοφονήθηκε στις 24 Μαρτίου του 1978. Ο δολοφόνος του, Ιμπραήμ Τσιφτσι, κορόιδευε τους δικαστές ενώ δικαζόταν. Κατά τη γνώμη του, κανείς δεν μπορούσε να τον αγγίξει. Πράγματι, «όποτε τα πολιτικά δικαστήρια τον καταδίκασαν, το Ανώτατο Στρατοδικείο τον απάλλασε. Το μόνο που έμενε στα πολιτικά δικαστήρια να κάνουν ήταν να σημειώσουν στα πρακτικά ότι η δολοφονία του εισαγγελέα Ντογάν Εζ είναι ένα αναμφισβήτητο γεγονός, αλλά δεν μπορούμε να εφεσιβάλουμε την απόφαση του στρατοδικείου. Ο κατηγορούμενος Ιμπραήμ Τσιφτσι αφήνεται ελεύθερος».²⁹

Φωτογραφία από τη δίκη του Ιμπραήμ Τσιφτσι

Συνολικά μιλώντας, οι περισσότεροι από πέντε χιλιάδες νεκροί του δεύτερου μισού της δεκαετίας του '70 κατανέμονται ως εξής:

Πίνακας 4: Νεκροί από «πολιτική βία» στην Τουρκία (1976-1980)

Έτος	1976	1977	1978	1979	1980 (έως τον Σεπτέμβριο)
Νεκροί	108	319	1095	1362	1928

Καθώς η στρατηγική της έντασης έσκιζε την τουρκική κοινωνία στα δύο, η οικονομική κρίση κάλπαζε. Ο τετραπλασιασμός της τιμής του πετρελαίου κατά τη διάρκεια της πετρελαϊκής κρίσης είχε χτυπήσει ιδιαίτερα βίαια την Τουρκία. Η οικονομική κρίση σήμαινε έλλειψη βασικών αγαθών, όπως φάρμακα, τρόφιμα, καύσιμα και ηλεκτρισμός. Επίσης σήμαινε τη δημιουργία μιας μαύρης αγοράς τόσο σφριγηλής που «το 1979 οι παράνομες εισαγωγές και εξαγωγές ανέρχονταν σε 8 δισεκατομμύρια δολάρια, ποσό μεγαλύτερο από το αντίστοιχο των νόμιμων».³⁰ Το τουρκικό κράτος προχώρησε σε συμφωνία δανεισμού με το ΔΝΤ τον Ιούνιο του 1980.

Ακόμη και οι πιο συντηρητικοί από τους ιστορικούς που έχουν ασχοληθεί με τη συγκεκριμένη περίοδο καταλήγουν ότι ο τουρκικός στρατός καθυστερούσε να επέμβει όσο ήταν δυνατόν, με στόχο να παρουσιάσει το πραξικόπημα ως αναγκαίο, για να μην πούμε σωτήριο, κακό. Πράγματι, από τις αρχές του 1980 οι στρατηγοί προειδοποιούσαν με ανοιχτές επιστολές τον πρόεδρο και τον πρωθυπουργό ότι «αν το πολιτικό σύστημα δεν βάλει τα πράγματα στη θέση τους θα επέμβουμε», δίχως κανείς από το πολιτικό σύστημα να ενοχλείται ή να ανησυχεί ιδιαίτερα. Τελικά, τον Σεπτέμβριο του 1980 ο στρατηγός Κενάν Εβρέν προχώρησε στο τρίτο στρατιωτικό πραξικόπημα στην μεταπολεμική ιστορία της Τουρκίας. Και φαίνεται πως η στρατηγική της έντασης είχε στεφθεί από ανεπανάληπτη επιτυχία - το βασικό συναίσθημα που συναντούσε κανείς στην τουρκική κοινωνία ήταν ανακούφιση. Ο Μεχμέτ Σαλάχ, αφού θυμίζει ότι «καμιά διαμαρτυρία δεν ακούστηκε από τα πανεπιστήμια ή τα εργοστάσια που ηγούνταν των μαζικών κινητοποιήσεων πριν το πραξικόπημα», εγκυβρίζει ένα χαρακτηριστικό γεγονός:

Αφού συνέλαβαν την εκτελεστική επιτροπή του DISK [Συνομοσπονδία Επαναστατικών Εργατικών Σωματείων] και τους προέδρους των σωματείων που το απάρτιζαν, οι επιτροπές στρατιωτικού νόμου της Ισταμπούλ απηύθυναν κάλεσμα μέσω του τύπου, του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης. Όλοι οι συνδικαλιστές του DISK, από οποιοδή-

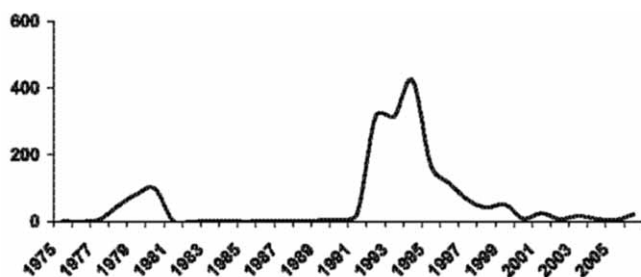
ποτε επίπεδο της ιεραρχίας του και αν προέρχονταν, είτε επιστάτες, είτε κλαδικοί συνδικαλιστές, είτε εκπρόσωποι στα εργοστάσια, καλούνταν να παραδοθούν στις στρατιωτικές αρχές.

Προτού λήξει η προθεσμία, χιλιάδες εργάτες ανταποκρίθηκαν σχηματίζοντας μακριές ουρές μπροστά στα κεντρικά κτίρια (και διαβόητη φυλακή) της στρατιωτικής διοίκησης της Ισταμπούλ.³¹

Δεν ξέρουμε αν πρέπει να πιστέψουμε αυτή την περιγραφή συλλογικής ψυχολογικής εξάντλησης μπροστά στη στρατηγική της έντασης. Η άγνοια της τουρκικής γλώσσας είναι πολύ περιοριστική και πρέπει να είναι κανείς προσεκτικός. Είναι πάντως γεγονός ότι έπειτα από το πραξικόπημα 43.140 άτομα συνελήφθησαν, πάνω από 20.000 φυλακίστηκαν ή προφυλακίστηκαν, 13.749 καταδικάστηκαν σε ποινές φυλάκισης από 1 έως 20 έτη και 47 καταδικάστηκαν εις θάνατον. Ο αριθμός όσων αναγκάστηκαν να καταφύγουν στο εξωτερικό είναι άγνωστος. Η τουρκική άκρα αριστερά διαλύθηκε, στις φυλακές, στα βασανιστήρια και την εξορία. Το «Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης», μέλη του οποίου αποτελούσαν το 20% των συλληφθέντων, πρωταγωνίστησε στα απαραίτητα σκάνδαλα, λούφαξε για λίγο και αναδύθηκε ξανά από το 1984 και μετά, αυτή τη φορά ως μέγας πολέμιος του κουρδικού αντάρτικου του ΡΚΚ που είχε μόλις κάνει την εμφάνισή του.

Αυτή τη φορά ο στρατός δεν παράτησε την εξουσία έπειτα από λίγα χρόνια, όπως στις προηγούμενες δύο περιπτώσεις. Παρότι όλες οι «πολιτικές οργανώσεις» είχαν απαγορευθεί, οι πραξικοπηματίες στρατηγοί κάλεσαν την «Εστία Διανοομένων», δηλαδή τους αρχικούς εμπνευστές της «τουρκοϊσλαμικής σύνθεσης», να βοηθήσουν στην κατάσταση του νέου συντάγματος της τουρκικής δημοκρατίας. Όταν οι χοντρές δουλειές τελείωσαν, ο στρατηγός Εβρέν αποσύρθηκε στην ασφαλή θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας, ένα νέο «πολιτικό σύστημα» δημιουργήθηκε και την διακυβέρνηση της χώρας μέχρι το τέλος του 1991 ανέλαβε το «Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας» του Τουργκούτ Οζάλ, «τεχνοκράτη» που είχε φτιάξει την καλή του φήμη κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων με το ΔΝΤ. Το ταξικό κίνημα είχε ηττηθεί. Η στρατηγική της έντασης είχε στεφθεί από απόλυτη επιτυχία.

Πράγματι, τώρα πια ο ατέρμονος εμφύλιος αποτελούσε την μόνιμη κατάσταση του τουρκικού κράτους. Έπειτα από την αιματηρή αλλά καθολική επιτυχία της δεκαετίας του '70, η ίδια στρατηγική, χρησιμοποιώντας τα ίδια έμπερα στελέχη και παρόμοιες μεθοδεύσεις, πέρασε τη δεκαετία του '80 κατασκευάζοντας έναν νέο εσωτερικό εχθρό, ακόμη πιο επίμονο, ακόμη πιο τρομακτικό και ακόμη πιο πρόσφορο σε στρατιωτική μεταχείριση από την άκρα αριστερά: το «κουρδικό αντάρτικο». Εδώ πια, όπως φαίνεται και στο παρακάτω διάγραμμα, οι μηχανισμοί του τουρκικού κράτους συγκαταστάθηκαν πολύ λιγότερο.

Επίλογος

Ο ατέρμονος εμφύλιος

Υπό κανονικές συνθήκες, δεν θα ασχολούμασταν με το τουρκικό κράτος χρησιμοποιώντας τα εργαλεία που χρησιμοποιούμε όταν μιλάμε για το ελληνικό κράτος. Γνωρίζουμε ότι ζούμε σε μια κοινωνία που υιοθετεί και χρησιμοποιεί τον αντιτουρκικό ρατσισμό σαν μία από τις βασικές της ιδεολογίες, άρα έχουμε υπ' όψη τον αρχικό κίνδυνο -ιδέες σαν και αυτές που εκφράστηκαν παραπάνω να χρησιμοποιηθούν σαν αντιτουρκικά επιχειρήματα.

Από την άλλη όμως, κάναμε και ορισμένους επιπλέον λογαριασμούς. Ο αντιτουρκικός ρατσισμός, όπως κάθε ρατσισμός, βασιζέται περισσότερο στην άγνοια παρά στη γνώση του αντικειμένου του. Στην Ελλάδα η άγνοια όσον αφορά τη γειτονική χώρα είναι οργανωμένη πολιτικά, τόσο από τα πάνω όσο και από τα κάτω. Σύμφωνα με τις -γνωστές- τρέχουσες ελληνικές γνώμες, «οι Τούρκοι» είναι ένα τεράστιο ενιαίο πλήθος βαρβάρων που όλοι μαζί επιζητούν την καταστροφή μας. Ακόμη περισσότερο, αυτοί οι βάρβαροι δεν έχουν τη δική τους εμπόλεμη και ταξική ιστορία, δεν έχουν αλλάξει καθόλου από το 1821, για να μην πούμε από το 1453. Αυτή η ιδέα έχει δημιουργηθεί με σχέδιο, οι λεπτομέρειες του οποίου θα πρέπει να είναι προφανείς στον τρόπο με τον οποίο εμείς προσεγγίσαμε την τουρκική ιστορία.

Πρώτα προσπαθήσαμε να απομυστικοποιήσουμε την τουρκική κοινωνία και να την παρουσιάσουμε με τις διαιρέσεις της: τα θρησκευτικά, πολιτικά, πολιτισμικά και ταξικά σχίσματα που αποσιωπούνται από τον ελληνικό κυρίαρχο λόγο, εδώ αποτέλεσαν τον μοχλό εξήγησης της ιστορίας του τουρκικού κράτους. Αυτά τα σχίσματα, ενώ βρίσκονται στη βάση των στρατηγικών λογαριασμών εξωτερικού του ελληνικού κράτους, αποσιωπούνται από τον δημόσιο λόγο, ακριβώς γιατί αποδεικνύουν ότι «οι Τούρκοι», καθόλου δεν είναι το ενιαίο πλήθος κανίβαλων που έχουμε μάθει να φανταζόμαστε. Βρίσκουμε ότι εξιστορώντας τη χαμένη μάχη της τουρκικής αριστεράς και της τουρκικής εργατικής τάξης με τους φασίστες και το κράτος της, «οι Τούρκοι» γίνονται πολύ συμπαθέστεροι, πολύ πιο ανθρώπινοι και πολύ πιο κοντινοί. Τα όσα μόλις διαβάσατε είναι ίσως η μοναδική εξιστόρηση του τουρκικού '68 που μπορεί να βρει κανείς στα ελληνικά, ακόμη και εν έτει 2015. Δεδομένης της φύσης του ελληνικού κράτους και της αριστεράς του, βρίσκουμε αυτή την αποσιώπηση φυσιολογική.

Έπειτα προσπαθήσαμε να απομυστικοποιήσουμε το τουρκικό κράτος και τους λογαριασμούς του. Αποδείξαμε ότι το τουρκικό κράτος δεν διέπεται από κάποια ιδιαίτερη κακία ή οπισθοδρομικότητα σε σχέση με τα άλλα έθνη κράτη. Η συμπεριφορά και οι στρατηγικές του, όπως τις γνωρίζουμε σήμερα, διαμορφώθηκαν με ορθολογικό τρόπο από τη στιγμή της δημιουργίας του και αποκρυσταλλώθηκαν κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του '60 και του '70 με τρόπο που από πολλές απόψεις μοιάζει εξαιρετικά με τον αντί-

Νεκροί από εμφύλιες συγκρούσεις στην Τουρκία, 1975-2005. Οι πέντε χιλιάδες νεκροί του τέλους της δεκαετίας του '70, ωχριούν μπροστά στους περίπου 40.000 νεκρούς που χρειάστηκαν για την «αντιμετώπιση του ΡΚΚ» κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90. Ήταν τότε που «η ειρήνη στο Αιγαίο περνούσε από τα βουνά του Κουρδιστάν».³²

στοιχο του ιταλικού ή του ελληνικού κράτους. Αν υπάρχει κάποια διαφορά, είναι η πολύ μικρότερη εσωτερική συνοχή και ίσως η γεωγραφική θέση. Είναι ακριβώς το γεγονός των -αγνοημένων από τους Έλληνες- βαθιών εσωτερικών σχισμάτων, που δίνει στην τουρκική ιστορία τον ειδικό χαρακτήρα της.

Τέλος προσπαθήσαμε να πούμε μια ιστορία του τουρκικού κράτους έτσι που να εντάσσεται στην παγκόσμια ταξική ιστορία των χρόνων που ακολούθησαν το 1960. Οι φοιτητές της άκρας αριστεράς, ο εργάτης μάζα της αλυσίδας συναρμολόγησης, τα τουρκικά μπαντουστάν και η ριζοσπαστικοποίησή τους, η τουρκική άκρα δεξιά και οι διασυνδέσεις της με το κράτος και τον υπόκοσμο, η μακρόχρονη εξέλιξη της στρατηγικής της έντασης, όλα τους χρησιμεύουν για να αποδείξουν ότι τελικά το τουρκικό κράτος, όχι μόνο δεν είναι το ανιστορικό πράγμα που φανταζόμαστε, αλλά αποτελεί τμήμα της παγκόσμιας ταξικής ιστορίας, όπως όλα τα υπόλοιπα έθνη κράτη. Ότι έχει αλλάξει όπως όλα τα υπόλοιπα έθνη κράτη, όχι λόγω εξωτερικών επιδιώξεων, αλλά λόγω εσωτερικών συγκρούσεων, κάτω από τις ασφυκτικές αναγκαιότητες του ταξικού πολέμου. Υπάρχει και ένα δεύτερο δίδαγμα: η τουρκική κοινωνία δεν είναι η άμορφη μάζα που έχουμε μάθει να φανταζόμαστε. Η συνοχή της κρατιέται με νύχια και με δόντια και σε περίπτωση σύγκρουσης είναι τόσο δεδομένη όσο και η ελληνική. Πιθανότατα λιγότερο.

Τελικά το σχήμα της τουρκικής ιστορίας που παρουσιάσαμε ξεκινά με το τουρκικό κράτος να γεννιέται διασπασμένο. Συνεχίζει παρουσιάζοντας τις προσπάθειές του να μετατραπεί σε καπιταλιστικό έθνος κράτος διατηρώντας ταυτόχρονα την εσωτερική του συνοχή. Και καταλήγει εξιστορώντας πώς το τουρκικό κράτος ανακάλυψε ότι η παγκόσμια κείνσιανή διευθέτηση των «χρυσών χρόνων», απλά δεν μπορούσε να εφαρμοστεί στην περίπτωση του. Τελικά το τουρκικό κράτος, για να επιβιώσει ως τέτοιο ενάντια στον εσωτερικό και τον εξωτερικό εχθρό, κατέληξε να υιοθετήσει έναν ατέρμονο εμφύλιο ως βασικό συστατικό της ύπαρξής του. Η Τουρκική συνοχή είναι χτισμένη γύρω από αυτόν τον ατέρμονο εμφύλιο, πρώτα γύρω από την επιλογή ή την δημιουργία των κατάλληλων εσωτερικών αντιπάλων (των Αλεβιτών την δεκαετία του '70, των Κούρδων τη δεκαετία του '80 και του '90) και έπειτα από τον πόλεμο εναντίον τους με κάθε μέσο. Με αυτή την έννοια, ο αντικουρδικός προσανατολισμός του τουρκικού κράτους από το 1985 και μετά, δεν είναι τόσο διαφορετικός από τον αντικομμουνιστικό του προσανατολισμό πριν το 1980. Αν υπάρχει μια διαφορά, αυτή είναι η ίσως ευκολότερη ιδεολογική διαχείριση αυτού του καινούριου εμφυλίου, η φυσικότητα με την οποία μετατράπηκε σε μόνιμη κατάσταση.

Το ελληνικό κράτος γνωρίζει καλά αυτή τη βασική συνιστώσα της τουρκικής εσωτερικής πολιτικής. Το αντίθετο θα ήταν παράξενο: η τουρκική ιστορία δεν είναι πολύ μακριά από την ελληνική αιματοβαμμένη ιστορία όπως εξελίχθηκε από τον μεσοπόλεμο και μετά, με την απαγόρευση της εργατικής τάξης, τον εμφύλιο, την μεταπολεμική αγροτική μετακίνηση προς τις πόλεις και το μακρόχρονο κείνσιανής υφής πραξικόπημα από το 1967 έως το 1974. Το ελληνικό κράτος, προικισμένο με κάπως μεγαλύτερη εσωτερική σταθερότητα, αποτέλεσμα αλλεπάλληλων επιτυχημένων εθνοκαθάρσεων από το 1923 έως το 1950, έχει προσπαθήσει να εκμεταλλευτεί την έλλειψη τουρκικής συνοχής σε κάθε περίπτωση σύγκρουσης με τους γείτονες, από το 1922 και την εισβολή στην

Ανατολία, μέχρι το πραξικόπημα του 1974 στην Κύπρο, το «Ενιαίο Αμυντικό Δόγμα» της δεκαετίας του '90 και την ανακάλυψη της ΑΟΖ από το 2010 και μετά. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, το ελληνικό κράτος υπήρξε περισσότερο επιτιθέμενο παρά αμυνόμενο. Οι πρωτοβουλίες του επεδίωκαν να εκμεταλλευτούν τις διαρκείς εσωτερικές εντάσεις και εκρήξεις του τουρκικού. Αλλά μέχρι τώρα έχει αποτύχει παταγωδώς, γιατί η στρατηγική του είναι βασισμένη σε μια αντίφαση. Όπως αποδείχθηκε, τόσο από την αποτυχημένη εκστρατεία του 1922 και το σύντομο τάιμ άουτ του τουρκικού εμφυλίου κατά τη διάρκεια του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1974, όσο και κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90, η προσπάθεια του ελληνικού κράτους να υποδαυλίσει ή να εκμεταλλευτεί την τουρκική εσωτερική αστάθεια από το εξωτερικό, καταλήγει να χτίζει ενότητα στο εσωτερικό της Τουρκίας, όπως σε κάθε κοινωνία που δέχεται εξωτερική επίθεση.

Παρά τις αποτυχίες του βέβαια, δεν υπάρχει κανένας λόγος να νομίζουμε ότι το ελληνικό κράτος θα τα παρατήσει. Από το 2003 και μετά η ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής φλέγεται. Τόσο το ελληνικό, όσο και το τουρκικό κράτος, γνώριζαν εξαρχής ότι ετούτη η νέα ανάφλεξη θα δοκιμάσει την τουρκική συνοχή για ακόμη μία φορά.³³ Και όντως, αυτή τη στιγμή, όλα τα εσωτερικά προβλήματα του τουρκικού κράτους, από το «κουρδικό ζήτημα» μέχρι τις ταξικές εντάσεις, μαίνονται ταυτόχρονα. Στρατοί έξι κρατών μάχονται στα νότια σύνορά του. Κανείς δεν γνωρίζει πώς θα εξελιχθεί η σύγκρουση στη Συρία. Το τουρκικό κράτος ανταπεξέρχεται με τον μοναδικό τρόπο που γνωρίζει: οι μισοί εναντίον των άλλων μισών, σκληρή στρατηγική της έντασης στο εσωτερικό και προετοιμασία για πόλεμο. Η Τουρκία είναι το μοναδικό μέρος στον κόσμο όπου το κυβερνών κόμμα χρειάζεται 200 νεκρούς από τυφλές βόμβες για να πάρει 50% στις εκλογές και το αποτέλεσμα χαιρετίζεται με πρωτοσέλιδα που γράφουν «Η Αρχή του Εμφυλίου Πολέμου».

Σε κάθε περίπτωση, η ιστορία συνεχίζεται με τις σταθερές και με τις καινοτομίες της. Και αν κάτι πρέπει να κρατήσουμε από τα όσα προηγήθηκαν για να μπορούμε να ανταπεξέλθουμε στοιχειωδώς στα όσα έρχονται είναι αυτό το ταπεινό:

Όχι, «οι Τούρκοι» δεν είναι αυτό που μας λένε.

Υποσημειώσεις

¹ «Εξέγερση στην Τουρκία», *Antifa* #37, 7/2013.

² Για τη ζήλια των Ελλήνων και την τουρκική επιδεξιότητα, «Ο Επιτήδειος Ουδέτερος σε Νέες Περιπέτειες», *Antifa* #25, 7/2011. Επίσης «Γιατί ο Θουκυδίδης δεν Πίστευε στη Θεωρία της Εξάρτησης: Η Σχετικότητα της Ισχύος και Άλλα Πράγματα που Πρέπει να Ξέρουμε για τον Διακρατικό Ανταγωνισμό», *Antifa* #47, 7/2015.

³ Βρήκαμε το νούμερο στο Sadic Toprac, «The New Face of Terrorism in Turkey: Actor Unknown Political Murders», *Journal of Forensic Sciences*, 54:6, 11/2009.

⁴ Isiah Bowman, «A Note on the Political Map of Turkey», *Foreign Affairs*, vol.1 no.2, 15/12/1922.

⁵ Μια εξιστόρηση της «μικρασιατικής καταστροφής» γραμμένη στα ελληνικά και μάλιστα με τρόπο που να αντέχεται, υπάρχει στο Γιάννης Γιανου-

λόπουλος, *Η Ευγενής μας Τύφλωσις: Εξωτερική Πολιτική και «Εθνικά Θέματα» από την Ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική Καταστροφή*, Βιβλιόραμα, 2003, σελ. 249-316.

⁶ William Hale, *Turkish Politics and the Military*, Routledge, 1994, σελ. 65. Από εδώ προέρχονται και τα όσα ακολουθούν σχετικά με τα πρώτα χρόνια του τουρκικού κράτους.

⁷ Εκτός από το Brian Mello, «Political Process and the Development of Labor Insurgency in Turkey, 1945-80», *Social Movement Studies*, Vol. 6, No. 3, 12/2007, από τη σελ. 210 του οποίου προέρχεται το απόσπασμα του Ατατούρκ καθώς και ο νόμος περί ορυχείων, τα όσα αναφέρονται εδώ σχετικά με την προπολεμική διαχείριση της τουρκικής εργατικής τάξης προέρχονται από το Turgut Taylan, «Capital and the State in Contemporary Turkey», *Khamsin #11*, 1984, καθώς και από το Mehmet Salah, «The Turkish Left in Perspective», στο ίδιο τεύχος. Το Khamsin ήταν αγγλόφωνο περιοδικό που ασχολούνταν με τη Μέση Ανατολή και απ' όσο μπορούμε να καταλάβουμε γραφόταν από εξόριστους μαρξιστές ακαδημαϊκούς κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80. Βρίσκεται ψηφιοποιημένο στο libcom.org/library/khamsin.

⁸ Για την έννοια του μπαντουσταν, Μπενζαμέν Κοριά, *Ο Εργάτης και το Χρονόμετρο: Τείλορισμός, Φορντισμός και Μαζική Παραγωγή*, Κομούνα, 1985, σελ. 158-162. Για τις υποψίες ελληνικών μπαντουσταν πριν από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, «Το Στοιχείο στη Σκάλα: Το 7,7% της Αγροτικής Εργατικής Δύναμης Μπροστά στον Τρόμο του 1941», *Antifa #42*, 7/2014.

⁹ Αποσπάσματα από Τούρκους κοινωνιολόγους που επισκέπτονται παραγκουπόλεις από το 1968 και μετά, βρήκαμε στο (αξιοπρεπές) Tahire Erman, «The Politics of Squatter (Gecekonddu) Studies in Turkey: The Changing Representations of Rural Migrants in the Academic Discourse», *Urban Studies*, Vol. 38, No. 7, 2001.

¹⁰ Για τον μετανάστη εργάτη στην Ιταλία, Νάνι Μπαλεστρίνι, *Τα Θέλουμε Όλα*, Στοχαστής, 1979. Επίσης Αντόνιο Νέγκρι, *Από τον Εργάτη Μάζα στον Κοινωνικό Εργάτη*, Κομούνα, 1983. Για τον μετανάστη εργάτη στη Μεγάλη Βρετανία, Martin Lux, *Anti-Fascist '77, Antifa Scripta*, 2008. Επίσης *Σχεδόν Αόρατοι: Η Παρανομοποίηση της Εργασίας ως Κρατική Στρατηγική για τη Μετανάστευση*, Β' Έκδοση, 2013, ειδικά το Παράρτημα. Για τις ΗΠΑ δεν ξέρουμε κάποιο βιβλίο που να συνδέει την εργατική μετανάστευση και το «'68» με τρόπο τόσο ξεκάθαρο όσο τα παραπάνω. Ξέρουμε όμως ότι από το 1944 και μετά, «περισσότεροι από τους μισούς μαύρους Αμερικανούς μετακινήθηκαν από Νότο προς Βορράν και από μια κλειστή αγροτική ζωή στον τρόπο ζωής του βιομηχανικού προλεταριάτου». Jeremy Rifkin, *Το Τέλος της Εργασίας και το Μέλλον της*, Λιβάνης, 1996, σελ. 164.

¹¹ Taylan, «Capital and State...», όπ. πριν, σελ. 15-16. Ο Taylan αποδίδει το πραξικόπημα του 1960 στη «διαμάχη μεταξύ γεωκτημόνων (που εκφράζονταν από τον Μεντερές) και βιομηχανικής αστικής τάξης των πόλεων», αλλά δεν εξηγεί τους λόγους για τους οποίους ο στρατός επέτρεψε τη λειτουργία συνδικάτων.

¹² Joel Beinin, *Workers and Peasants in the Middle East*, Cambridge University Press, 2001, σελ. 161. Για τις άγριες απεργίες, Mehmet Salah, «The Turkish Left in Perspective...», όπ. πριν.

¹³ Serif Merdin, «Youth and Violence in Turkey», *European Journal of Sociology*, vol. 19, no. 2, 11/1978.

¹⁴ Μεταξύ του 1960 και του 1970 ο τουρκικός φοιτητικός πληθυσμός σχεδόν διπλασιάστηκε. Γενικά για τους φοιτητές στην Τουρκία Jacob Landau, *Radical Politics in Modern Turkey*, όπ. πριν, σελ. 29-48. Για τους φοιτητές στην Ιταλία, Marco Philopat, *Η Συμμορία Μπελίνι*, Ελευθεριακή Κουλτούρα, 2011. Για τους φοιτητές στην Ελλάδα Jurassic Research Collective, *Γιατί δεν Είχε Κίνημα Φέτος*, Αθήνα, 2015.

¹⁵ Zafer Senocak, «Turkey: The Lost Generation», http://www.ghidc.org/files/publications/bu_supp/supp006/bus6_175.pdf.

¹⁶ Mehmet Salah, «The Turkish Left in Perspective», όπ. πριν, σελ. 98.

¹⁷ Daniele Ganser, *Οι Μυστικοί Στρατοί του NATO: Η Επιχείρηση Gladio και η*

Τρομοκρατία στη Δυτική Ευρώπη, Antilogos, 2007, σελ. 315.

¹⁸ Μια γενική ιστορία του «Κόμματος Εθνικιστικής Δράσης» βρίσκεται κανείς στο Jacob Landau, «The Nationalist Action Party in Turkey», *Journal of Contemporary History*, Vol. 17, no.4, 10/1982 και στο Jacob Landau, *Radical Politics in Modern Turkey*, E.J. Brill, 1974. Η διείσδυση στο υπουργείο παιδείας από το Serif Merdin, «Youth and Violence in Turkey», όπ. πριν.

¹⁹ Sabri Syarai, «Political Violence and Terrorism in Turkey (1976-80): A Retrospective Analysis», *Terrorism and political Violence*, vol. 22, no.2, 2010.

²⁰ Zafer Senocak, «Turkey: The Lost Generation», όπ. πριν.

²¹ Andrew Mango, *Turkey and the War on Terror: For Forty Years we Fought Alone*, Routledge, 2005, σελ. 15.

²² Οι ιδέες της «Εστίας Διανοουμένων» από το E. Burak Arikan, «The Programme of the Nationalist Action Party: An Iron Hand in a Velvet Glove?», *Middle Eastern Studies*, Vol. 34, No. 4, 1998.

²³ Jacob Landau, *Radical Politics in Modern Turkey*, όπ. πριν, σελ. 215.

²⁴ Αυτό το θεαματικό αποτέλεσμα δεν ανήκε αποκλειστικά στο «Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης», αλλά σε μια συνεργασία κομμάτων που δημιουργήθηκε με βασικό στόχο να πιάσουν το 10% που είχε οριστεί ως όριο για να μπει κανείς στη βουλή. Τα 5 υπουργεία βέβαια, ανήκαν εξ ολοκλήρου στους φασίστες.

²⁵ Metin Munir, «Old Hatreds Ignite Violence in Turkey», *Washington Post*, 11/7/1980.

²⁶ Mehmet Salah, «The Turkish Left in Perspective», όπ. πριν, σελ. 87.

²⁷ Sabri Syarai, «Political Violence and Terrorism in Turkey (1976-80): A Retrospective Analysis», όπ. πριν.

²⁸ Serif Mardin, «Youth and Violence in Turkey», όπ. πριν, σελ. 229. Ο Καγιάνς ήταν ο αρχηγός του ένοπλου ΤΗΚΡ - C. Δολοφονήθηκε από την αστυνομία το 1972, ενώ κρατούσε ομήρους «δύο τεχνικούς του NATO».

²⁹ Daniele Ganser, *Οι Μυστικοί Στρατοί του NATO: Η Επιχείρηση Gladio και η Τρομοκρατία στη Δυτική Ευρώπη*, όπ. πριν, σελ. 328-29. Αυτό το βιβλίο, που πρέπει να αντιμετωπίζεται με ιδιαίτερη περίσκεψη, διαπνέεται από τη θέση ότι τα πάντα στον κόσμο αποτελούν συνωμοσία της CIA. Παρόλ' αυτά είναι χρήσιμο ως οδηγός προσώπων και περιστατικών, καθώς και για όποιον θέλει να μιλήσει για τις εξωτερικές διασυνδέσεις του τουρκικού παρακράτους, πράγμα που εδώ αποφυγάμε συστηματικά, λόγω των γνωστών μας βίτσιων (ξέρετε: «τα έθνη κράτη αυτενεργούν» και άλλα τέτοια παρωχημένα).

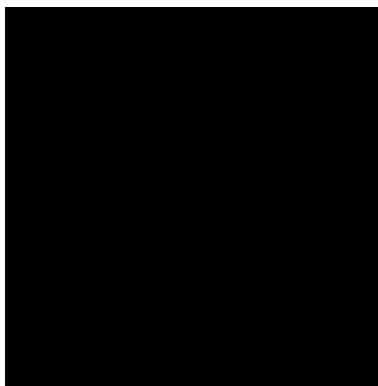
³⁰ William Hale, *Turkish Politics and the Military*, όπ. πριν, σελ. 224. Οι στενές σχέσεις του παράνομου κεφαλαίου, τόσο με τις μυστικές υπηρεσίες, όσο και με το «Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης» αποτελούν κοινό τόπο σχεδόν του συνόλου της βιβλιογραφίας που πέρασε από τα χέρια μας.

³¹ Mehmet Salah, «The Turkish Left in Perspective», όπ. πριν, σελ. 86-7.

³² Το διάγραμμα από το Sadic Toprac, «The New Face of Terrorism in Turkey: Actor Unknown Political Murders», όπ. πριν. Αυτό το πλούσιο σε διαγράμματα άρθρο καταλήγει ότι ο καλύτερος τρόπος αντιμετώπισης της τρομοκρατίας είναι η επίτευξη πολιτικής σταθερότητας, αλλά έως τότε «η ιατροδικαστική επιστήμη μπορεί να είναι επίσης εξαιρετικά χρήσιμη, ακόμη και για προληπτικούς λόγους».

³³ Για τις γενικές γραμμές της σύγκρουσης στη Μέση Ανατολή, Autonomie Antifa, *Η Στρατηγική της Ανατολικής Μεσογείου: ή Αλλιώς, η Συμμετοχή του Ελληνικού Κράτους στον Παγκόσμιο Πόλεμο*, Αθήνα, 2015.

antifa scripta 12/2015